

Godina XVI
Nova serija
Broj 228
Beograd
24. VII 1964.
Cena 30 d.

KNJIŽEVNE NOVINE

L I S T Z A K N J I Ž E V N O S T , U M E T N O S T I I D R U Š T V E N A P I T A N J A

Iz beležnice šekspirologa

S P E C I J A L N O Z A „K N J I Ž E V N E N O V I N E“ P I Š E

V
eć tri veka u stalne rekvizite svake pozorišne trupe koja igra Šekspirove komade obavezno spa da i kavez sa odsečenom ljudskom glavom.

Ričarda III gledao sam poslednji put u Stratfordu. Predstavu je rezirao Peter Hall (Peter Hall), Ričarda je igrao Ijen Hom (Ian Holm), a ledi Anu - Dženet Suzmen (Janet Suzman). Kaluderi u kapuljačama nose katafalk. Ana ide za kovčegom svoga muža. Ričard joj prečuje put. Kaluderi spuštaju krov na zemlju i beže. Počinje jedna od najvećih scena Šekspirovog pozorišta, Ričard je Ani ubio muža i oca. Razdvajaju ih leševi, bukvalno, razdvaja ih ovaj leš. Celu tu scenu Ričard i Ana igraju odvođenim katafalkom. Posle prve bračne ponude koju joj Ričard čini, Ana otkriva pokrov i u prostom sanduku vidi se mrtvo telo ogrezo u crvenoj boji. Ana kleći, na kolena pada i Ričard da bi je zaprosio. Razmenjuju uzajamnu priznanja i upućuju jedno drugom uvrede nad ovim mrtvima, okrvavljenim telom. Tik iznad glave ubijenog muža Ana pljuje Ričardu u licu. Ričard joj daje mač.

Na varšavskoj predstavi, u pozorištu Ateneum, Ana zamahuje mačem, još jednom ga diže, ruku joj se opušta mač joj ispadna iz šaka. Nije u stanju da udari. U Stratfordu, Ana udare nad muževljivim lešom, besno, ali je Ričard hvata za ruku, steže je, savija na dole, tako da ispušta mač. Sve se događa nad mrtvim telom. I tu, baš u tom trenutku, dolazi do slamanja otpora. Ana nije više u stanju da se oslobođi tog zagrljaja. Pobedila je čista telesnost. Stiseš tih ruku i fizička snaga muškarca. Ana će sada već poći u Ričardovu ložnicu. Kaluderi podižu katafalk i žurno ga nekuda odnose. Ana se na to neće ni osvrnuti. Ide u ložnicu, zatim će otici pod sekuru.

KRALJEVSKE TRAGEDIJE Ričard II i Ričard III izgrađene su na principima potpuno suprotno pozorišne optike. Ričard III počinje velikim monologom, napred je na prosceniju, kroz prva tri čina dat je u stalnim približavanjima. Jeste svesnost i inteligencija, tek odabira, vlast stoji pred njim, istorija treba da se odigra. Za njega je istorija jasna i providna, stvorena od uzroka i posledica, istorija je mehanizam koji on pušta u pokret. Ali u onom trenutku kad je stavlja krunu na glavu, postao je samo točkić Velikog Mehanizma. Odlazi u dubinu scene. Tretirao je ljude kao stvari, sada je i sam stvar.

Ričard II je kroz prva tri čina samo kralj, mehanizam i istorija vlastitog vladanja; gotovo je neprestano u dubini scene. Na prosceniju će ići tek kad mu skidaju krunu sa glave. Tada počinje igru u vlastito ime. Holoubek ga je baš tako igrao. U početku kada da je igrao dve ličnosti: veličanstvo i nekoga ko za trenutak zaboravlja na to veličanstvo. U tim prvim činovima imao je nekoliko trenutaka rasejanosti, nekoliko privatnih časaka. Holoubek vrlo često, po mome mišljenju išuviše često, igra na principu nekoherencnosti: lika i ogledala, kao da se sam čudi što igra, što mora da igra nečiju tenu ličnost. Možda je to jedna od ponaznih tačaka za igranje Hamleta, ali je Holoubek odigrao taj princip nekoherencnosti mnogo ranije i čak do kraja u ranijim ulogama, pa kad je trebalo da zaigra Hamleta, ostalo mu je samo da ponavlja samoga sebe.

Holoubek me je oduševljavao u ulozi Custa* još u jesen 1958. godine. Jednoj od predstava prisustvovao je i Voznjik iz Krakova. Posle završne predstave Voznjik je došao u Holoubekovu garderobu i dok su svi čestitali, on je čitao. Zatim je rekao: "Gospodine Cust, šta ćete raditi kad bude trebalo da igrate Hamleta?"

U Ričardu II princip nekoherentnosti nije proizvoljnost, već izbor. Lišen sti nije proizvoljnost, već izbor. Lišen krune, Ričard je zapravo činio što može postojati u ovom telu koje je pre toga bilo samo zemni prah božanskog pomazanika. U temi Ričarda II dat je nagonost Lira. Ričard više nije delić Velikog Mehanizma, više nije točkić. Na kraju, posle svega, kao što je Ričard III bio svesnost i refleksija na početku, pre svega.

Elizabeta nije dozvolila da se Ričard II izvede. Pozorište je kraljeve i careve prikazivalo kao tirane, verolomnike, okrutnike i nasilnike. Vladari su

se s tim mirili, smatrali su da ih se to ne tiče. Neki tamo su bili tirani, on je pak kralj po milosti božjoj i volji narodnoj. Prikazivanje vladara kao tirana bilo je osveštano mnogovekovnom tradicijom. Sasvim nešto drugo je scena detronizacije. Scena fizičkog, očiglednog skidanja krunе. Vladar je bio kralj pa ostavlja krunu i postao običan smrtnik. Tako nešto se već nije moglo dozviliti. Pozorište je prikazivalo kako su kraljevima odsecane glave, ali je odrubljivanja glava kralju i trup bez glave ostajao je ipak kraljevski trup. Ta je scena bila osveštana tradicijom. Samo se jedno nije moglo podneti, a to je da kralj prestane da bude kralj. Odrubljivanje kraljevske glave je akt fizičkog krišnja principa poslušnosti, dok detronizacija predstavlja rušenje samog principa, rušenje celokupne teologije. Rušenje metafizike. Posle toga nebo ostaje zauvek prazno i pusto.

Prvi koji se odvažio da to učini bio je Marlo. Njegov Edvard II liči na Šekspira iz hronika, bez krvi i mesa, bez ijedne trunke samlosti i razumevanja prema svetu. Veliki Mehanizam je tu razgolišten do kraja. U toj drami ne samo što nema tragova milosrđa, već nema u njoj čak ni tragova ideo logije. Kralj je lakomislen budala, cilnik i kukavica, bez karaktera, čak nije ni okrutan, nego samo ima okrutne kaprise. Kraljica je napolj zaljubljena ženka, napolj obična devojčica. Čak ni kruna nema u sebi ničega od dostojanstva, samo je jedan ogroman zlatni koljet sa koji se otinaju veliki feudalci. Svi su ufonuli u blatu, počev od kraljevih miljenika do kraljičinskih ljubavnika. Biskupi i kancelari, dvorani i visoke sudije. A pre svega kralj. Marlo ga bukvalno potapa u blato. U poslednjoj sceni, kada je već lišen krunе, grča u blatu do guša. Morala je to biti nesvakidašnja satisfakcija da se kralj gura u blato. Ta besna mržnja i dan danas izbjiga u Marloovim dramama. U poređenju sa Marloom, Šekspir nam izgleda čist od te mržnje. Ohlađen. Čak i kralju daje trenutke čovečnosti.

Jan
KOT

5 · 503

Holoubek ne želi da se preda u poslednjoj sceni, ne želi da umre. Bolje rečeno, ne brani život, jer zna da je presuda pala, brani ostatke dostojarstva. Ne daje da ga poseku plaćene sluge. Kidiše na dželate, otima im ma-

Nastavak na 4. strani

T E G O B E O K O I Z D A V A N J A K N J I G A

POTCENJIVANJE DRAMSKE LITERATURE

OD ONOG SKORAŠNJEVU trentuka, kada je poslednji put pala zavesa na ovogodišnju sezonu, sticanjem okolnosti kroz našu sredinu prošlo je nekoliko poznatih pozorišnih kritičara raznih zemalja. Svi su se orijintisali za jugoslovensku sa vremenom dramsku literaturu i u nemogućnosti da vide neke od hvaljenih predstava, tražili bar štampane originalne tekstove ili dramatizacije.

Naravno, kako takvih knjiga ima veoma malo, to se sva predusvetljost svela na traganje za petim ili desetim kopijama kod samih pisaca, s obzirom da pozorišta ne običavaju da ustupaju svoje već jednom prekucane primerke nekog dela. Na pitanje zbrunjenih gostiju, koji su veoma dobronomerno žezele da ponesu sa sobom vredne tekstove i da njih eventualno zajednuju teatre svojih zemalja, zašto se tako malo posvećuju pažnje publikovanju dramske literature — odgovor nije mogao da bude izrečen do kraja.

Zašto?

Ništa lakše do banalizovati čitav problem i po lokalnim šablonima odgovoriti u stilu izdavača: pa to nikne ne čita! Kome su danas još potrebne drame?

Kako nas pamćenje ipak nije izdalo do kraja (što bi neki izdavač verovatno voleli), lako se prisetiti vremena od pre deset i petnaest godina kada su u svim republičkim centrima i danas

vrlo autoritativnim i poznatim izdavačkim kućama postojale stalne dramske edicije. I to u vreme kada nismo ni izdaleka imali tako vrednih i zanimljivih drama kao danas. U nekim od tih zaboravljenih godina znalo se štampati i preko stotinu domaćih i inostranih, što savremenih i klasičnih

nja, suštinski i sami ne znaju zašto ne štampanju dramske tekstove. Nijedan od njih nema ispitano tržište za ovu vrstu literature pa ni preciznije kalkulacije o mogućim gubicima na pozitivu i u pozorištu cenjenim domaćim ili inostranim savremenim komadima. Prosto se u stihiju izgubio jedan ne samo lepi običaj već i značajna kulturna aktivnost, pa nije iznenadenje što izdavači u tom smislu i ne određavaju kontakte sa piscima ili samim pozorištim. Oglasuju se čak i u slučajevima kada inicijativa za objavljuvanje potiče ne od pisaca nego od samih pozorišta koja su stavila delo na svoj repertoar. Koliko se puta predlagalo da savremeni dramski tekstovi budu objavljivani paralelno sa premjerama i prodavani u pozorišnim dvoranama zajedno sa programima uz popularne cene.

Sve nas je to dovelo do prilično ponizavajuće situacije — da pojedina dela bivaju pre štampana u inostranstvu nego u zemlji gde su stvorena. Samim pozorištima ova situacija je neprijatna, pa se često izvinjavaju što nemaju više sredstava da sami publikuju značajnija dela sa svog repertoara. U osnovi to je tačno, mada sve rezerve nisu iskoriscene, o čemu najbolje svedoče popularne pozorišne biblioteke Zagrebačkog dramskog i Mesnog gledališta iz Ljubljane. Samo ovo poslednje izdalo je dosad preko 25 knjiga iz istorije teatra, pozorišne eseistike, originalnih tekstova i drugog.

Međutim, posebno zabrinjava što, usled ovakve izdavačke politike, dramska literatura, bez obzira na svoje objektivne kvalitete, sve više postaje regionalna i malo je pisaca koje publiku poznaje u raznim krajevima zemlje.

ukoliko njihova dela nisuigrana na

pozorištu, a svi ne znaju zašto ne

štampanju dramske tekstove. Nijedan od njih nema ispitano tržište za ovu vrstu literature pa ni preciznije kalkulacije o mogućim gubicima na pozitivu i u pozorištu cenjenim domaćim ili inostranim savremenim komadima. Prosto se u stihiju izgubio jedan ne samo lepi običaj već i značajna kulturna aktivnost, pa nije iznenadenje što izdavači u tom smislu i ne određavaju kontakte sa piscima ili samim pozorištim. Oglasuju se čak i u slučajevima kada inicijativa za objavljuvanje potiče ne od pisaca nego od samih pozorišta koja su stavila delo na svoj repertoar. Koliko se puta predlagalo da savremeni dramski tekstovi budu objavljivani paralelno sa premjerama i prodavani u pozorišnim dvoranama zajedno sa programima uz popularne cene.

Sve nas je to dovelo do prilično ponizavajuće situacije — da pojedina dela bivaju pre štampana u inostranstvu nego u zemlji gde su stvorena. Samim pozorištima ova situacija je neprijatna, pa se često izvinjavaju što nemaju više sredstava da sami publikuju značajnija dela sa svog repertoara. U osnovi to je tačno, mada sve rezerve nisu iskoriscene, o čemu najbolje svedoče popularne pozorišne biblioteke Zagrebačkog dramskog i Mesnog gledališta iz Ljubljane. Samo ovo poslednje izdalo je dosad preko 25 knjiga iz istorije teatra, pozorišne eseistike, originalnih tekstova i drugog.

Međutim, posebno zabrinjava što, usled ovakve izdavačke politike, dramska literatura, bez obzira na svoje objektivne kvalitete, sve više postaje regionalna i malo je pisaca koje publiku poznaje u raznim krajevima zemlje. ukoliko njihova dela nisuigrana na

Nastavak na 10. strani

Petar VOLK

aktuelnosti

NASTAVLJA SE
NA 2. STRANI

15 DANA

Filozofi ili političari

POVODOM SKUPA „Marks i s-a-vremost“ koji je nedavno održan u Novom Sadu dr Mihailo Marković je u intervjuu objavljenom u sarajevskom „Odjeku“ između ostalog rekao:

„Dokle god filozofi i političari postoje kao posebne profesije, za ovaj odnos će biti karakteristično: s jedne strane, izvesno nepoverenje političara prema filozofima zbog njihovog „nerealizma“, zbog njihovih devijacija od zvaničnih gledišta, zbog njihove kritičnosti prema postojećoj stvarnosti u ime „apstraktnih“ idealja budućnosti. S druge strane, filozofi će političarima prebacivati prakticizam, vlastočujubivost, pribegavanje improvizacijama, pa prema tome i neracionalnost mnogih rešenja sa stanovišta vladajuće filozofije društva. Dokle god postoji podela rada, društveno biće političara i filozofa je unekoliko različito. Oni, koji donose odluke, koji su neposredni tvorci postojećeg oblika društva, nužno će osećati mnogo veću odgovornost za njega i težiće da ga, pre svega, afirmiraju takvog kaktav je. Oni koji su pozvani da pre svega o opštih problemima misle, prirodno će u svemu postojećem videći samo nesavršen prelazni oblik na putu ka društvenu budućnost.

Postoje, svakako, uslovi u kojima, bar prividno, ove suprotnosti isčešavaju. Za vreme staljinizma filozofija je bila potpuno potčinjena politici. Filozofi koji su preživeli čistke postarali su se da se u socijalističkim zemljama oformi uverenje da tako i treba da bude. Danas je jasno da je to bio period velikog pada filozofske misli.

Emancipacija i nov uspon autentične marksističke misli u socijalizmu ne može se obaviti bez izvesne „škripe“ u odnosima filozofa i političara — kako je to neko duhovito primetio u Novom Sadu. Veoma ohrabruje što te „škripe“ zasad kod nas nema više. Mi smo u izuzetno povoljnem broju da nemamo makar kakve političare i filozofe već ljudi koji su zajednički učestvovali u učestvuju u revoluciji i koje u mnogim najbitnijim stvarima vezuju snažne veze solidarnosti.

Pa ipak, rešenje protivrečnosti koju sam pomenuo u početku, vidim tek u jednom vremenu u kome će isčešnuti sadašnja podela rada, pa zajedno s njom i ljudi koji samo filozofiraju ili samo politiziraju. Tada će se filozofijom baviti svaki kulturni čovek, pa prema tome i svaki čovek koji se privremeno prvenstveno angažuje na poslovima organizovanja i usmeravanja društvene prakse (koji će odgovarati onom upravljanju ne samo stvarima već i ljudima, što danas zovemo politikom). I obratno, tada će ljudi koji se intenzivnije bave filozofskom problematikom smatrati da prirodno da svoje apstraktne misli realizuju u konkretnoj naučnoj ili drugoj neposrednoj praktičnoj delatnosti.

Ali, da bi to vreme došlo, treba da već danas imamo što više političara koji su ozbiljni teoretičari i filozofa koji dobro poznaju praktični život svoje zemlje.“

Pulska selekcija filmova sa savremenim temama

MEDU PET FILMOVA, koji se neće pojaviti na zvaničnom programu u Puli, a u okviru jedanaestog jugoslovenskog filmskog festivala — tri su savremenih opredeljenja po svojoj tematici, kostim i interpretativnim ambicijama. Ovaj događaj pobudio je znatnu pažnju među našim, inače prilično ikertnim, filmskim krugovima pa i kulturnoj javnosti.

Ovo tim pre što se situacija sada bini razlikuje od prošlogodišnjih pulske susrete, kada su se medju onim malobrojnim u informativnoj sekciji našla i dela kao što su „Peščani zamak“ i „Dani“. Tada oni nisu primljeni u izabranu društvo zbog navodno svoje sadržajne, filozofske i izražajne ekstravagantnosti. U komentarju na odluku sadašnjeg žirija ne navodi se nijedan od ovih razloga. A i šta bi trebalo još reći kada je i publica videla filmove „Dobru kob“ i „U sukobu“ a „Afera“, ako se može suditi po zatvorenim i radnim projekcijama, nije ništa bolje u vrednije dela.

LIKOVNE PRILOGE U OVOM BROJU
IZRADIO SLAVOLJUB BOGOJEVIĆ

negira „sve postojeće“, marksizam se neizbežno izvrgava u vulgarni pozitivizam i pragmatizam baš zašto što postaje apologija „svega postojećeg“, svega što se prikazuje kao „pozitivno“, čak i kad praksa očigledno pokazuje da pozitivno nije.

Zar nije praksa staljinizma to očigledno potvrdila?

(„Vidici“, jun 1964)

„Književne novine“ za graditelje Vukovog puta u Tršiću

PREDSTAVNICI GRADITELJA
Vukovog puta u Tršiću posetili su redakciju „Književnih novina“; tom prilikom vođen je razgovor o gospodovanju „Književnih novina“ na gradilištu puta. Kako je Udruženje književnika Srbije preuzealo obavezu da organizuje nekoliko susreta pisaca sa graditeljima, „Književne novine“ su predviđele da jedna grupa saradnika do kraja jula poseti graditelje Vukovog puta i da im za spomen biblioteku, koju brigadiri nameravaju da osnuju, pokloni pet kompleta ovogodišnjih brojeva lista i da im redovno šalje po pet besplatnih primeraka „Književnih novina“ za vreme trajanja akcije.

U stvari, ne zabrinjava toliko što je reč o lošim filmovima u pogledu izbora sadržaja, a naročito njegove interpretacije, jer takve pojave nisu strane domaćoj kinematografiji. Buni jedino saznanje da su oni stvorenii posle uspeha filma „Licem u lice“ i sa izrazitim pretenzijama da još dublje prdu u složene tokove naše realnosti.

Posebno čudjenje izaziva konzervativizam ideja, režije, pa i glume i s pravom se postavlja pitanje: zar život ne pruža hiljadu mogućnosti za stvaranje nadahnutih i nama svima potrebnih stvarno savremenih filmova koji će u potpunosti da odražavaju ne samo naše fizičke reakcije već pre svega unutarnji odnos prema sebi i stvarima oko nas.

Izgleda da razloge treba tražiti na drugoj strani.

(P. V.)

Veljko Korać o kritičkoj snazi marksizma

MARKSIZAM se mogao pojaviti i pozavio se samo kao kritika, on može da se razvija i razvija se samo kao kritika i samo ukoliko je kritika. Savremeno stanje marksizma to ubedljivo pokazuje. Ustoljno, nije li sam Marks razvio svoje ideje u kritici i zar je pisao išta drugo osim kritika?

Ima, naravno, tumača Marksova ideja koji bi po svaku cenu hteli da se upravo ta, kritička strana marksizma, zaseni i prikrije. Oni obično vole da kažu: Marks je živeo u drukčijem vremenu i njegova misao o neophodnosti kritike „svega postojećeg“ ima osnove i opravdavanja samo u odnosu prema onome što je postojalo u njegovu dobu, a ne u odnosu prema postojecu u naše doba. I tome još dodaju: Marksova kritika „svega postojećeg“ usmerena je samo protiv kapitalizma, a ne i protiv socijalizma, te marksisti u socijalističkom sistemu treba više da misle na „pozitivno“, nego na negativno!

Da je živ, Marks bi prezreo ovakve tumače svojih ideja. Prezreo bi ih, pre svega, kao neznalice. Jen, Marks je dijalektičar, a njegova misao — dijalektička filozofija. Čime se dijalektička filozofija bitno razlikuje od pozitivističke filozofije i svakog oblika pozitivističkog načina mišljenja? Time što je pozitivizam veoma blizak vulgarnom zdravom razumu, a vulgarni zdravi razum se ne suprotstavlja nekritičkom i apologetskom sakupljanju „činjenica“ koje ne izlazi iz okvira „svega postojećeg“. Za pozitivizam je sve to sve što se prikazuje kao postojće. Za dijalektiku nije sveto ništa što postoji. Sve što postoji, zaslizuće da propadne — to je jedino „sveto“ načelo dijalektike. Zato je doslednost kritičkog stava prema „svemu postojećem“ glavno merilo dijalektičnosti mišljenja, a osobito onog načina mišljenja koji je Marks zasnovao.

Razume se, vulgarnom zdravom razumu i svim vrstama takozvanog zdravorazumskog načina mišljenja, ova misao je najveći izazov. Običnom načinu mišljenja čini se da dijalektičko načelo negacije „svega postojećeg“ znači negaciju same stvarnosti, dakle, misao, a samim time i praktički nihilizam. Međutim, pravi smisao Marksovog shvatanja neophodnosti kritike „sveg postojećeg“ može se shvatiti samo ako se zna njen pravi izvor — Hegelova filozofija. Jer, niko nije više od Hegela isticao da nije stvarno sve što postoji i da je postojanje samo delimično stvarnost, dok je delimične — pojave. U običnom životu, upozoravao je Hegel, proizvoljno se naziva stvarnošću svaki kapris, zabluda, zlo i sve što ovovalo pripada, kao i svaka egzistencija koja prolazi i isčevara; ali isto tako već i po opštem osećanju, jedna slučajna egzistencija ne zaslizuće empatični naziv stvarnosti, jer ono što je slučajno ima egzistenciju koja nikako nema veću vrednost od nečega što je samo moguće, dakle, egzistenciju koja može isto tako ne biti, kao što jest.

Stav je jasan, savršeno jasan: doslednom kritikom otkriti ono što može i „ne biti“, da bi se upoznalo ono što je stvarno. U tom smislu — razumno je ono što je stvarno, tj. ono što ima sve uslove da prevaziđe postojeće stvari i da se dalje razvija. Zato se dijalektička misao u samoj svojoj suštini nepomirljivo odnosi prema postojećem i zato ona afirmiše načelo razumne negacije. Ali, upravo zbog toga, ona izazava užasavanje običnog ili zdravorazumskog mišljenja, sukobljava se sa svim tendencijama apologije postojećeg i proglašavanja postojećeg za stvarno.

Marksim je uvek bio moćan kad se dosledno služio dijalektikom kao racionalnom kritikom „svega postojećeg“. Bez dijalektike, svog revolucionarnog misaonog oruđa, koje razumno

Kraj jedne problematične prakse

U SENCI senzacionalističkih naslova o povećanju cena i ličnih dohodaka promakla je manje-više nezapaženo vest o jednoj odluci Saveznog izvršnog veća — da se zabrane i isključe iz poslovog života pokloni i slični vidovi sticanja materijalne koristi. Dosadašnji propisi o tome, sadržani u nekim odredbama Zakona o javnim službenicima i Zakona o regulisanju poslovnih odnosa na tržištu, ostavljali su različite mogućnosti tumačenja. Smatra se da bi problem primanja i davarja poklon trebalo regulisati jednim opštim propisom.

Ova odluka biće svakako značajna za dalju izgradnju moralne adekvatnosti našem društvu, naročito u krugovima tzv. „poslovnih ljudi“, s obzirom da se na tom planu primećuju izvesne tendencije strane celokupnom razvoju naše zajednice. Njeno sprovođenje u život imaće, osim toga, i jednu posledicu drukčije prirode: samoj reći poklon vratitiće se njeno osnovno značenje, opasno ugroženo poplavom hemijskih plavljaza i drugih (skupljih) šarenih laža za neodgovornu decu.

Mrtva sezona ili...?

IZGLEDA DA JE porast temperaturе uticao na knjižarske izloge i rafove. Jer, kako inače objasniti zašto se njihov raspored slabio menja, zašto broj naslova u njima gotovo uopšte ne raste. Ista slika dobija se i na osnovu bibliografskih podataka, koji se tu i tamo pojavu u štampi. Optički zaključak: izdavanje beletristike tokom letnjih meseci gotovo je zamrlo.

Ova fama mrtve sezone nije zahvatila samo izdavanje knjiga, niti je pogodila isključivo književne recenzente. Nedavno se i jedan recenzent gramofonskih ploča žalio na slabu produkciju pojedinih kuća, koje su se, takođe, prepustile blagodetima mrtve sezone.

Cini se, međutim, da je uticaj mrtve sezone preveličan, i da se, bar u nekim slučajevima, iza tog termina krije samo inertnost. U ovo vreme žege pojedina nebeletrička dela ipak se pojavljuju. Da li izdavači namerno čuvaju bolje termine za kurentiju beletristike? Ili samo zaboravljaju da mnogi turisti, pri polasku na godišnji odmor ili na putovanje, u svoj prtljag stavljaju i poneke knjigu.

Prag slavi Franca Kafku

KRAJEM prošlog mjeseca Prag je dostojno proslavio uspomenu na jednog od najvećih pisaca stoljeća Franca Kafku čije je literarno delo niklo upravo u ovom gradu. Poslije dugogodišnje šutnje o ličnosti ovog izuzetnog pisca, ime Franca Kafke zauzelo je u javnom i kulturnog životu Čehoslovačke upravo ono mjesto koje mu po svim kvalitetama i pripada. Kako bi što očitije istaklo ovu „rehabilitaciju“ Franca Kafke, čehoslovačko ministarstvo kulture organiziralo je veliku izložbu posvećenu uspomeni na velikog pisca. Puno tri sedmice stanovnici Praga i svih ostali posjetioc moći će vidjeti originalne dokumente, rukopise i fotografije vezanih uz privatni život ovog preminulog umjetnika. Glavna ličnost na ceremoniji otvorenja izložbe bio je poznati Maks Brod, danas već osamdesetogodišnjak, prijatelj pokojnog Kafke i čovjek koji je svijetu sačuvao dragocjenu piščevu literarnu ostavstvinu. U svom kratkom govoru na otvorenju izložbe, ganut do suza, Maks Brod je govorio o Kafkinom „pozitivnom odnosu prema životu“. Hrabrosti, veselosti i ostalim ljudskim kvalitetama koje su mu mnogi, proglašivši ga okrijelim pesimistom, žučno osporavali. (ik)

(„Telegram“, 17. VII 1964.)

Zato je, baš zbog ovakvih zlomislilaca kakav sam ja, dobro što je savezni sekretar za unutrašnje poslove Lukić stvar malo bolje osvetlio.

Nagradijanje prema radu u našoj službi — rekao je Lukić — može da izazove strahovanje od preterane revnosti naših organa ako bi se nagradivanjem stimulirala takva preterana revnost. Naravno, takva strahovanja su neopravdvana, jer nagradivanje ne može zavisiti od broja kričivih dela, uhapšenih ili uopšte od broja intervencijskih organa. Nagradivanje prema radu će biti zasnovano na sasvim drugim merilima i pokazateljima. Mi ćemo, recimo, više nagraditi službenika ukoliko radi kvalitetnije, bolje obra-

Dješava se kod nas da ponekad poštešto i pojedinci. Ne često, čak veoma retko, ali se dešava. Listovi tada javljaju o pojedinstvenju, o srušenju ceri. Nikome ne pada na pamet da umesto toga pomije „nove cene“.

Kada, pak, nešto poskupi (šta biva češće), štampa odjednom oseti potrebu za eufemizmima. Poskupljenje se naziva uskladljivanjem cena, a kao sinonim za više cene upotrebljava se izraz nove cene. Zašto naše novine nemaju smestio (ili smatralju za neuputno) da neprijatne događaje takve vrste serviraju bez oblarde, ostaće po svoj prilici tajna. Objašnjenje da je to iz obzira prema čitaocima slabih živaca i visokog krvnog pritiska može se unapred odbaciti; u većini drugih stvari štampa ne vodi računa o živcima i krvnom pritisku publike.

U ovu poslednju subotu, kad je obnovljeno saopštenje Saveznog izvršnog veća, „Borba“ je jedina sakupila dovoljno odvražnosti da glavnim naslov na prvoj strani počne rečima: „Povećane cene...“ Na osmoj strani, zvanoj „Beogradski dnevnik“, urednik je ipak bio oprezniji: „Od jutros nove cene“.

„Politika“ je i na prvoj i na desetoj („Beogradski hronika“) strani u glavnim naslovima istakla formulaciju „nove cene“. Da se cene povećavaju (a ne, recimo, smanjuju) konstatovan je tek u sitno složenom podnaslovu.

„Ekspres“ se izvukao dosta ingenjorno. Njegov glavni naslov glasi: „Šećer, hleb, ulje“. Da su u pitanju nove cene vidi se iz manje upadljivog nadnaslova. Na trećoj strani cene su u naslovu nove, a u podnaslovu povećane. Sedma strana (beogradска) već je prethodnima dovoljno pripremljena za neuvjerenje saopštenje: „Od jutros: Skuplji hleb, šećer i ulje“.

„Večernje novosti“ su našle još bolje rešenje. Nadnaslov: „Posle odluke SIV o povećanju ličnih dohodaka i cene na osnovnih poljoprivrednih proizvoda, struje i uglja (baš tim redom); Naslov: „U BEOGRADU HLEB — 108“. Zatim, uvrh treće strane, krupan naslov: „VEĆI: LICNI DOHODI“ (pa ispod toga, nešto sitnije) I CENE NEKI PROIZVODA“. Tek na polovini treće strane: „Hleb skuplji za 22 dinara“.

U nedelju su se i „Borba“ i „Politika“ opredelile za termin nove cene kao lajtmotiv svojih komentara. Oba se komentara uglavnom slazu sa tezama iz saopštenja Saveznog izvršnog veća, s tim što „Borba“ naglašava da su cene povećane „uz odgovarajući porast ličnih primanja građana“, dok „Politika“ insistira da se povećanje cena „ne može vršiti na račun životnog standarda ljudi“ i da je zato „nužna [...] kon-

tinuiranjem“.

Sve u svemu, dosad je štampa reagovala uzdržljivo i, kako se to kaže, odgovorno i konstruktivno. Artikulisanje nezadovoljstvo nije ni trebalo očekivati. Pada, međutim, u oči da su ovog puta izostali oni komentari, nekada skoro obavezni, u kojima se tvr-

ŽIVOT OKO NAS

Ohako, uzgred

LJUBIŠA MANOJLOVIĆ

POTEŠKA RACUNICA

U prvim posleratnim godinama, u vreme stvaranja našeg prvog pedagoškog plana, pričala se anegdota o ondašnjem — izvinjavaju se ako to zvanično možda nije savsim tačno navedeno — ministru za ribarstvo duhovitom revolucionaru Vice Buljanu. Buljan je, kažu u Skupštini izjavio:

— Ne znam, drugovi, kako da planiram. Kod mene je isto kao kod druga Marka*: što upadne u mrežu, to ti je.

Setio sam te anegdote kad sam čuo da se sada — u opštim nastojanjima da se izmeri svačiji rad — govor o nagradivanju prema radu i u službi unutrašnjih poslova. Verovatno nisam jedini kome su se — na takvu vest — razvukla usta u osmeh.

Zato je, baš zbog ovakvih zlomislilaca kakav sam ja, dobro što je savezni sekretar za unutrašnje poslove Lukić stvar malo bolje osvetlio.

Nagradijanje prema radu u našoj službi — rekao je Lukić — može da izazove strahovanje od preterane revnosti naših organa ako bi se nagradivanjem stimulirala takva preterana revnost. Naravno, takva strahovanja su neopravdvana, jer nagradivanje ne može zavisiti od broja kričivih dela, uhapšenih ili uopšte od broja intervencijskih organa. Nagradivanje prema radu će biti zasnovano na sasvim drugim merilima i pokazateljima. Mi ćemo, recimo, više nagraditi službenika ukoliko radi kvalitetnije, bolje obra-

Zato je, baš zbog ovakvih zlomislilaca kakav sam ja, dobro što je savezni sekretar za unutrašnje poslove Lukić stvar malo bolje osvetlio.

— Nagradivanje prema radu u našoj službi — rekao je Lukić — može da izazove strahovanje od preterane revnosti naših organa ako bi se nagradivanjem stimulirala takva preterana revnost. Naravno, takva strahovanja su neopravdvana, jer nagradivanje ne može zavisiti od broja kričivih dela, uhapšenih ili uopšte od broja intervencijskih organa. Nagradivanje prema radu će biti zasnovano na sasvim drugim merilima i pokazateljima. Mi ćemo, recimo, više nagraditi službenika ukoliko radi kvalitetnije, bolje obra-

na marginama štampe

Kosta TIMOTIJEVIĆ

NOVE CENE

trola cena drugih proizvoda kako se ne bi narušili novi odnosi“.

U ponedeljak su oba lista uzela dan odmaranje. Ni reči o novim cenama. Zato su „Večernje novosti“ i „Ekspres“ dali prve izveštaje o reagovanju tržišta.

„Novosti“ su lansirale optimističku verziju pod naslovom: „Pijace ostale imune“ i podnaslovom: „Dok ugostitevi [...] postepeno daju cene svojih poracija, na pijacama, sve jestinije“.

„Ekspres“ je, međutim, na prvoj strani sklon opreznom pesimizmu i čak ikavkom dijalogu ili monologu. Na prvoj slici Klinici čita novine: na drugoj nam se okrenuo „an fas“, sa unevezrenim izrazom na licu; na trećoj odlaže, bacivši besno zgužvane novine.

Razume se, samo je pretpostavka da se nasekira pročitavši vest o novim cenama. Možda ga je najedio članak pozorišnog kritičara...

dilo da poskupljenje namirnica znači povećanje ličnog standarda i da građanstvo stoga treba da mu se raduje. Apologeti novih cena seda su bili pažljivi, taktični, i ograničili su se na dokazivanje opravdanosti onog što se nije moglo iz

Antuna Gustava Matoša

KAD DANAS pomicljamo na A. G. Matoša, onda nam pre svega izlazi pred oči lik nepoštenog književnog kritičara i žučnog polemičara, koji je ulazio u mnoge književne raspre, u mnogo brojne lične okršaje. Ali je to lik i glavnog pobornika modernih shvatnjava u hrvatskoj književnosti na početku XX veka. Lik borce za umjetničko tretiranje književnog dela, pristalice načela „umetnost radi umetnosti“, protivnika utilitarističkog shvatjanja književnosti. U tome je suština njegova sukoba i polemljka s J. Skerlićem i M. Marjanovićem, koji su u književnosti videli službu narodu i zemlji, tražili u njoj zdravlje, gonili iz nje pomodarsku sumornost i pesimizam. Matoš je bio nastimovan sasvim drukčije, pod uticajem preokupacija i simpatija sa zapada, onog fluida koji je strujao iz stihova Bodlera, Verlena, Remboia i dalekog Vijjona. Pisao je o njima, podlegao raspolaženjima tuge i sumornosti, za koje je nalazio u sebi duboke izvore. Njegova prava priroda bila je impresionistička i lirska. On je sav u trenutnom doživljaju, on je pesnik trenutne impresije, u njemu prevladaju subjektivni elementi. Čak su i njezini kritički napisи često samo lirska ispovedanja i lirske digresije; a šta da se kaže tek o njegovim putopisima, njegovu iverju i umornim pričama, njegovim pesmama, natopljenim topilim i mekim lirizmom! Taj lirizam bio je u osnovi njegova književnički početnički profil! Njegov pravi lik i profil je lirske!

Pobegavši iz austrijske vojske i vojnog zatvora, Matoš je stigao do Pančevoa, a odatle je kao burlak vukao neku deregliju uz Dunav do naspram Beograda, da bi se na njoj dohvatio Srbiju, oslobođio Austriju, dokopao slobode. To zanimanje bu rulaka ostalo je za njega simbol i znamenje čitavog njegova životarenja u četvraestogodišnjoj emigraciji. U Beogradu će provesti od oktobra 1894. do kraja 1897.; potom će živeti u Ženevi i Parizu, a onda opet od avgusta 1904. do početka 1908. u Beogradu. Jadan, siromašan, go kao puša, nedovršen gimnazijalac i dak veterinarskog kursa, samouki književnik i novinar, amater muzičar, po nuždi i nevolji violončelista orkestra Narodnog pozorišta u Beogradu, on je često uzom kropio koru hleba koju je zaradio sviranjem i zlehodom saradjom po novinama i časopisima u Srbiji i Austriji. Iako dobro i bratski primljen u književnim i bohemskim krugovima ondašnjeg Beograda, on je primao i mnoge udare, na njega su pale mnoge pogane optužbe i klevete, jer on je čovek bez pravog i odredenog zanimanja, stavljen tako reći van zakona, vojni begunac, pa možda i špijun! Burlak koji tegli deregliju svoga mukotrpog života. Upravo to se odražava u njegovim najintimnijim pesmama: čemer i gorčina života. „Svake suzu — u dno sam bića — svoga osjetio, — sa suzom svakom — otrova sam pio“ (fragment nedovršene pesme). Usamljenost čoveka koji se našao sam u tuđini, koji ima novu domovinu, ali mu je sreća ostala u staroj.

Nekolike pesme su njegov lirske dnevnik. U pesmi „Domovini iz tudiće“, koju je poslao bratu uz pismo („ne znam datum“), 1894., odmah nekako po dolasku u Beograd, a koja je štampana tek 1938., napisao je: „Zanesoh se, a moj je začareni pogled bludio tamu za one oblake tamu na zapad; onamo gdje mi osta sve milo i draga. Suzama se orosiće oči!“ U pesmi je otvorio bolom natopljeni srce, ispovedao intimno osećanje osamljenosti, grozu „grobovanja“, slobode u tuđoj zemlji, koja mu teže pada nego robovanje. To je i neka vrsta dačkog rastanka, poput Brankova (ta, njemu je tek 21 godina!), oproštaja s humicima i šumama i gorama i vinogradima; to je turobna i nostalgična pesma razočaranja i bola. Pesma koja nije bila namenjena za štampu; on još nije zvaničan pesnik; tek desetak godina kasnije on

„Zgodovina slovenskega slovstva“ (Istorijska slovenačka književnost) spada, uz pet tomova Melikovog geografskog prikaza Slovenije, u najzamašnije pothvate SM posle drugog svjetskog rata. Treba istaći da nijedna jugoslovenska nacionalna književnost, dosadne obrađene i prikazana ovakvo sistematski i tako opširno. Uključujući i peti tom koji se pojavi ovih dana i koji raspravlja o razdoblju slovenačke Moderne, ovo jedinstveno delo obuhvaća 1900 stranica velikog formata s nekih 800 ilustracijama. Ono još nije završeno jer se pomiclja i na šesti tom, u kojem će biti obrađena slovenačka književnost između dva rata, a izačće će za dve ili tri godine. Valja reći, da se u ovom

tek izabranom srcu zbori lira, i nije pesma koju viču mnogi.

*Naš stih je život koji dušu svira.
Što može reći proza, dajmo prozi,
a strofa treba magijom da dira
i budi u nama ono gdje su bozi.*

Ali ostavimo to, u pesničkim manifestima nije pravi pesnik! To su zaludice virtuozne pera! Prave Matoševe pesme pisane su krvlju vlastitog srca, u njima uistinu nema poze, u njima je samo bol i gorčina. Začuo je s večera beogradска zvona:

*Tuguj srođeno zvono! Daruj bolu,
što sad s tobom trpi, crna jedra!
Uđari me klatnom usred grudi,
nek' pukne srce, neka prsnu njedra!*

Sećao se srođnog zvona u milom gradu, sećao se jada koji ga je pogodio u rođenoj zemlji, kao u psalmu kobi! Tištao ga je „kajanje uveče!“ Osećao se usamljen, napušten, bolan;

*Tama... Sām sam... Samac u tudini...
Na čelu, ljubo, tvoj me cijelov peče...
(„Zvono“)*

Napadali su ga i na jednoj i na drugoj strani kad je objavio tu pesmu. A on je pisao ono što ga je peklo, tištao, bolelo. Za njega nije bilo ljubavi; ona je za njega odricanje i patnja. A toliko je za njom čeznuo, za malo ljubavi, molio za nju kao dar duši: „Budi mi jastuk brižne majčice, budi milost mlade sestrice“. U svetu koji ga je omalovažavao, prezirao, napadao (kao čoveka bez redovnog građanskog zanimanja), to bi mu bilo olakšanje. I kao Jakšić je intonirao svoje najboljnje žalbe:

*Kad padnem survan, pljuvan, umoran,
jer svijet je, dušo, cinik sumoran.
(„Jednoj i jedinoj“)*

Njemu su ostajali samo snovi, koji su cvali u njenoj seni; ona, jedna i jedina, za njega je „Selena sjetna tisih večeri“.

U toku 1907. god. nekoliko puta je ilegalno, potajno došao u Zagreb, da bi se posle opet vratio u Beograd. Lirska svedok jedne od tih tajnih poseta bila je pesma „19. svibnja 1907.“, sećanje na doživljaj pred portalom grčke crkve. Bio je u gomili, pred crkvom, skrivaо se pred očima pandura, koji su ga mogli uhvatiti, jer on u svojoj domovini nije bio sloboden. „Ko četredesetosne grozni su nam dani“, „slobodan je Hrvat sve to teže biti“, „zato tužan lunja tušim tlom bez putu...“ Krišom mu je suza na rukav pala. To je stalni refren što on, ponijen i uvreden, mora da kuca na tuđu vrata; on koji je tada bio prvo književno pero Hrvatske, nema u njoj krova.

Njegova draga bila je samo u snovima. „Ko Petrarka Loru jutros sam se slo...“ — koliko ima tuge i sete u tom stihu kojim počinje gorenavedena pesma. „Gledo sam te sinoć. U snu. Tužnu. Mrtvu.“ — stihovi su ne manje tužni i doživljeni u „Utjehi kose“. „Samo kosa tvoja još je bila živa, — pa mi reče: Mirui! U smrti se sniva.“ Prava bit Matoševe poezije tu je, u

tim lirske tugama, kojima je prelivan njegov gorki život. Ta pesma trebalo je da završava knjigu pesama koju je Matoš spremio za štampu, a koja je objavljena tek 1923., sa svega 79 pesama (od 86 u uzornom izdanju JAZU).

Tužni i mračni tonovi slažu se u Matoševim pesmama. Nekoliko stihova iz njegova vanrednog soneta „Jesenje veče“ spadaju u njegove najintimnije i najsubjektivnije doživljaje:

*Olovne i teške snove snivaju
oblaci nad tamnim gorskim stranama...*

„Sve je mračno i hladno“, samo je tu gordini jablan koji šapće o gluhom mračku života, kao da je samac usred svinja. Tako je osećao svoj život i pesnik usamljen kao jablan, u mraču, poklopljen olovno teškim oblacima, uz obalu žute nabujale reke života, koja nosi i dere, uz koju su mrke vrbe, a na njima grakću crne vrane...

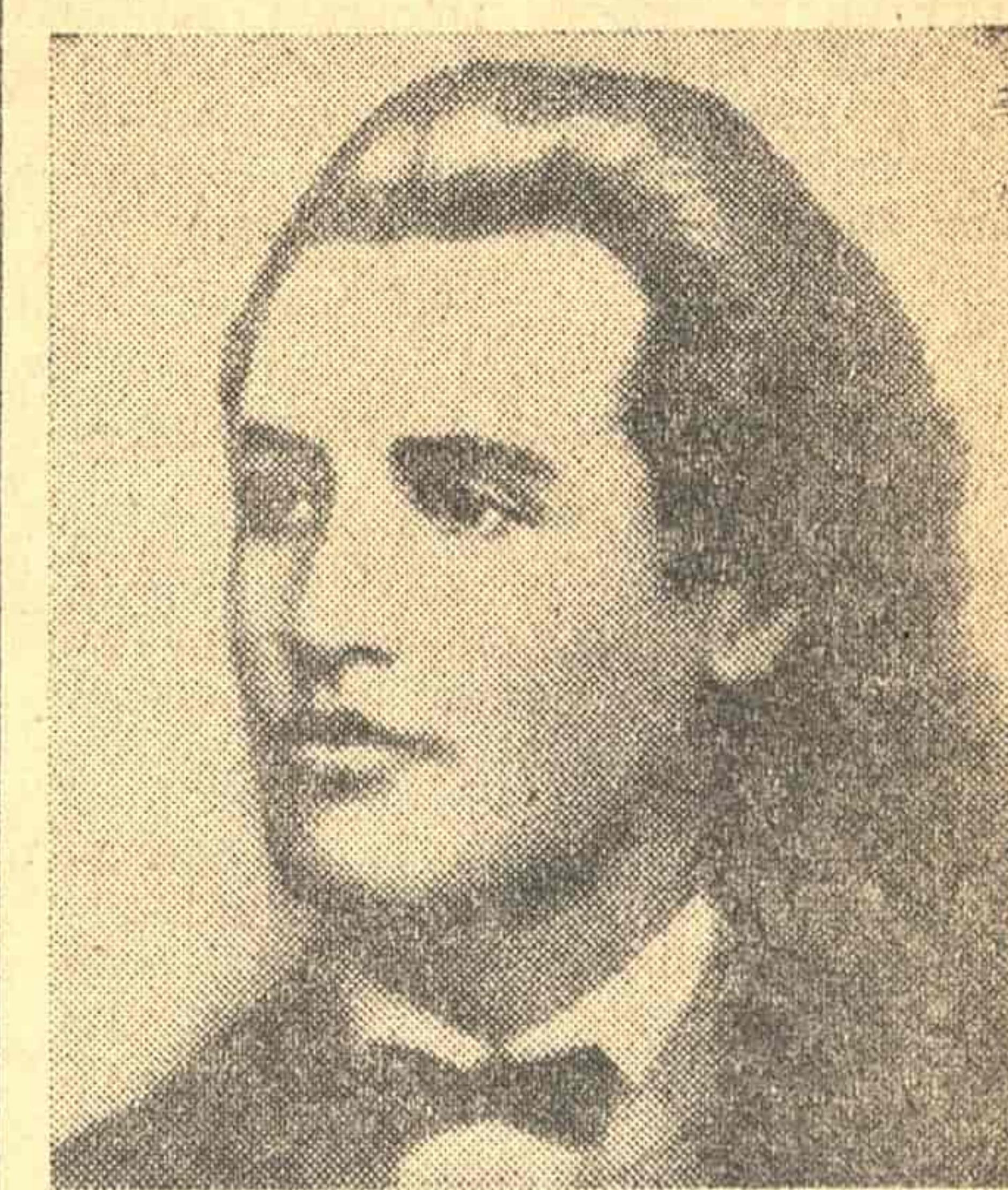
Nisu postali idiličniji i svetlijii stihovi kad se napokon, posle amnestije 1908., vratio slobodan u Zagreb. Pesnik neposredne reakcije, u pesmi povodom proslave stogodišnjice rođenja Lj. Gađa, napisao je u Krapini pesmu, koja je sva gorka žuč i otrov. Crna je matičeva vizija Hrvatske, koja je done-davno trpela vladavinu Kuenovu:

*Na vježalima. Suha kao prut.
Na užničkom zidu. Zidu srama...
(1909)*

To je Hrvatska u kojoj se vrše hapšenja i veleizdajnički procesi, progoni i tamnici. Hrvatska prislonjena uz tamnički, uznički zid, da bude ponijena, posramljena, streljana, obesaena. Skršena, iscedena, razvapeta kao Hristos na krstu. Takvu Hrvatsku, izranjavelenu i oskrvnjenu, nosio je stalno u srcu, ona je ležala na njemu kao mora, koje se nije mogao osloboediti. Dao je tome izraza u svojoj najtragičnije intoniranoj pesmi, poemu „Mora“ (1907), mračnoj, zagonetnoj, nerazjašnjenoj; to je prethodnica onih ekspressionističkih snovidenja koja će u našu poeziju uvesti kasnije mladi Krležu i Ujeviću. Košmar, vizije, halucinacije plod su preteške more koja le navalila na pesnikova prsa u snu, onog velikog terete — lokomotiva, piramide, Himalaja. Oseća da je živ sahranjen, da leži u grobu, da se na njega navalilo sve zlodoprane mu domovine. Na njega je legl grozna kob, opkolio ga mračni i huk mutnih voda. Kob mu je hrvatsko groblje, jer ispašta za svoj narod. „Moja čaša nesreće je puna kao narod moj.“ U tome je izvor more koja ga tako teško pritiskuje...

I tu se upravo pokazuje pravo biće Matoševa književnog i pesničkog lika. Svoj gorak život izgnanika i burlaka, Matoš je najbolje i najiskrenije izradio kroz svoje lirske pesme; tu je njegov pesnički i čovečanski lik.

Mihail Eminescu

PETNAESTOG JUNA ove godine navršilo se sedamdeset pet godina od smrti najvećeg rumunskog pesnika Mihaila Emineskua.

Zivot velikog pesnika bio je kratak. Rođen je 15. januara 1850. godine u Ipoteštiu, selu na severu Moldavije. Detinjstvo mu je proteklo u intimnom obraćanju prirodi i usmenoj narodnoj književnosti.

Godine od 1869. do 1874. jesu godine njegovih studija filozofije, političke ekonomije, međunarodnog prava, rumunske jezike i medicine, u Beču i Berlinu. Vrativši se u zemlju, živi mučno, sudbinom stvaraca koga društvo ne ceni i ne privlači. Bio je sufler, urednik jednog dnevnog lista, školski revizor, bibliotekar i gimnazijalski profesor. Napora rad, bez gotovo bilo kakvih priznanja, narušio je njegovu zdravstvenu. 1883. godine poslat je u sanatorijum, gde je ostao do 1889., kad je i umro, 15. juna, u svojoj 39. godini života.

Otišavši iz života, Eminescu je ostavio preko 15.000 stranica rukopisa poezije i proze. Da čovek prosti ne poveruje! Njegovo delo predstavlja sintezu tradicije narodnog stvaralaštva, novije rumunske kulture i genijalno individualne originalnosti. Ono je sve u znaku moćne društvene misli, duboke filozofije i retke senzibilnosti. Raznovrsno tematski, ostvareno je da bude na strani ponijenih i njihove borbe protiv nepravde, na strani rumunskog naroda i njegove težnje ka nezavisnosti, na strani ljudi (između čoveka i žene) koju je shvatilo kao najviše i najusštavstvenije određenje ljudske sudsbine. (D. S. L.)

Minuše leta

*Ko poljem oblak dugi leti mine,
Jedno za drugim u nepovrat kane,
Jer neće više ushit da me gane
Gatke i bajke, vere iz davnine.
Detinjem čelu što bi sjaj vredrine
Značenja pune, ali jedva znane —
Času tajanstva kada suton plane,
Zalud me sena tvoja obavine.*

*Da zvuk ti otmem iz prošlog, živote,
I trepetom da, dušo, uđem u te,
Uzalud rukom po liri se glasim.
Krugom vidika mladost mi se ote
I slatka usta inih doba čute,
A vreme raste za mnom... Ja se gasim.*

Prepev: Vasko POPA
i Ivan V. LALIC

je naslov „Znamenja na Slovenskem“, a autor joj je poznati likovni istoričar dr Marijan Zadnikar. Nedavno pojavila se u Beogradu sitna knjiga o krajputašima (R. V. Radičević: Plava linija života) koja je privukla opravданo veliku pažnju. Ova Zadnikarova monografija (gotovo 200 stranica teksta u kvartu, sa 165 reprodukcija obradivih znamenja, tj. prikazivanih objekata duž cele Slovenije, od kojih je njih 64 reprodukovano preko cele stranice, a ostali, njih 101, između teksta) predstavlja jedinstveni pokušaj do danas u Slovenaca. Autor je obišao čitavo područje Slovenije, prikupio mnoštvo gradiva, mogli bismo reći, ostatke ostataka nekad vrlo razvijene ruralne i sakralne, ali uglavnom narodne graditeljske arhitekture, spomenike fotografisao, analizirao ih stilno i tipološki i prikazao njihov počstanak i razvitak sve do 15. veka do danas.

Pod naslovom „Sto let s Hamletom“ (Sto godina s Hamletom) objavljena je ovih dana u izdanju Knjižnice Mestnog gledališta iz Ljubljane (sv. 26) vrlo zanimljiva zbirka eseja i kritika u vezi sa Šekspirovim „Hamletom“, kako je prevoden i prikazivan u Slovenaca. Ovo su radovi tridesetorice autora, dati historijskim redosledom, od prvog slovenačkog prevodioca „Hamleta“ Dragotina Kettea, objavljena pre nekoliko decenija. Ovo mnogo opširnije delo u stvari nastavak je „Celicije“. U njemu se Kozak vraća u svoje studentiske godine, provedene u Beču (1911-14), i u godine prvog svetskog rata, kad su se donosile (a pre toga, razume se, i pripremale) tolike značajne odluke o budućem državnom životu jugoslovenskih naroda, o oslobođenju, stvaranju vlastite državnosti itd. O austrijskim zatvorima, kroz koje je prošao na početku prvog svetskog rata, autor ovde mamego govori, jer je taj period obradio opširnije u „Celiciji“. Naprotiv, izuzetno impresivne su slüte iz vremena rata, iz Beča, Galicije, austrijske Štajerske, Koruške, južnog Tirola, slovenačkog Krasa i pokrajine uz Soču, a delom i iz Ljubljane, kojoj je Kozak, kao viđenje slovenački prikazavač, u svojim romanima i novelama podigao dostojan spomenik. Iz ove vrlo lične knjige jasno proizlazi, kojim je putem mlađih pisac sazreva, stičući svoje društve i političko uverenje.

Treća knjiga redovnog kola SM

predstavlja narочitu poslasticu. Njen

A. G. MATOS

SLOVENAČKA KULTURNΑ HRONIKA

IZDANJA SLOVENSKE MATICE

NAJMLAĐA od naših matica, Slovenska matica, slavi ove godine svoju stogodišnjicu. O značenju njene delatnosti u slovenačkom javnom, naučnom i posebice kulturnom životu kroz prototekli stotinu godina imaćemo priliku govoriti kasnije, neposredno pred sam jubilej. Danas treba istaći da je Slovenska matica naročito poslednjih godina uveliko ne samo proširila, već i produbila svoju izdavačku delatnost. Ove, jubilarne godine najavila je niz izuzetno značajnih dela gotovo isključivo domaćih autora. Veći dio matičnih izdanja spada u vanredna, dok redovno kolo već niz godine obuhvata svega tri knjige. Upravo se ovih dana razvili pretplatnicima. Danas ćemo ukratko, samo informativno, progovoriti o njima.

„Zgodovina slovenskega slovstva“ (Istorijska slovenačka književnost) spađa, uz pet tomova Melikovog geografskog prikaza Slovenije, u najzamašnije pothvate SM posle drugog svetskog rata. Treba istaći da nijedna jugoslovenska nacionalna književnost, dosadne obrađene i prikazane ovakvo sistematski i tako opširno. Uključujući i peti tom koji se pojavi ovih dana i koji raspravlja o razdoblju slovenačke Moderne, ovo jedinstveno delo obuhvaća 1900 stranica velikog formata s nekih 800 ilustracijama. Ono još nije završeno jer se pomiclja i na šesti tom, u kojem će biti obrađena slovenačka književnost između dva rata, a izačće će za dve ili tri godine. Valja reći, da se u ovom

**Dr Dušan
NEDELJKOVIĆ**

ISTOGA DANA, 15. februara pre četiri stotine godina (1564), istoga dana kada je umro veliki umetnik Michelangelo, rođio se u Pizi veliki filozof, fizičar, astronom i matematičar Galileo Galilei, kao znamenje da će se veliki renesansni talas modernog preobražaja čovečanstva, koji se beše sa razvitkom manufakture, umetnosti i filozofije od Dantea i Leonarda digao, dalje borbeno i stvaralački nastaviti, brojnim posebnim eksperimentalnim naukama koje će još dublje zagaziti u proučavanje posebnih prirodnih zakona kao egzaktnih putokaza i rukovodstava novog, sve moćnijeg ljudskog preobražavanja prirode, društva i ljudskog mišljenja.

Otač Galileov beše muzičar, matematičar i muzički teoretičar Vinčencio Galilei, poznat po živosti i nezavisnosti duha sa kojim je u svojim delima (kao što je „Dialogo della musica antica

Kolumbo neba

Povodom 400-godišnjice rođenja Galileja

e della moderna“) borio protivu zastarjelih autoriteta a za naprednu polifonu muziku svoga vremena. Tako je Galileo Galilei poneo iz roditeljskog doma svoju toliko karakterističnu borbenost i slobodu duha, u kojoj je, potput svoga oca, pre svega okrenuo leđa skolastičkom latinskom jeziku i pisao svoje brojne filozofske i naučne rasprave jednim tako biranim narodnim italijanskim jezikom i stilom, po kojima je odmah ušao u lepu književnost svoga naroda i vremena.

Ali ova borbenost i ova sloboda duha je već bila i u samom vazduhu kojim je svet toga doba sve smeliće disao. Kolumbo svojim podvigom beše otkrio Ameriku, Vasko de Gama novi put za Indiju, a Magelan beše načinio ophod oko sveta koji se očigledno pokazivao kao zemljina lopta koja, kao i svaku drugu nebesko telo, slobodno lebdi u prostoru, i prema kojоj biblijski i zvanični crkveni nepokretni svet malenog Sredozemlja sa nešto Azije beše sušta duhovna ograničenost, skučenost i beda. Ali upravo zato je crkvena hijerarhija svojom inkvizicijom skočila da zaustavi napredak saznanja ljudskog i preobražaj ljudi i sveta, pa je takve kao što je bio Dordano Bruno na lomačama spaljivala, a takvima kao Lučilio Vannini prvo noge i ruke lomila i jezike čupala, pa ih zatim na lomačama sagorevala.

Ali sve to nije moglo sprečiti brižljivog kosmografa Tiho-Brahe, koji je strpljivo decenijama beležio položaje nebeskih tela, da konačno postavi sunce u orbitu planeta, kako su to izmene razdaljine zahtevali. Niti je to sprečilo Kopernika da zemljul u računa u planetu i sunce stavi u centar svezkočkih njihovih orbita. Niti je to moglo sprečiti Keplera da odredi eliptične oblike ovih orbita i zakon kretanja planeta po njima. Niti je to moglo sprečiti Galileja da očiglednim eksperimentima pokaze i dokaze dvostruku kretanje zemlje oko sebe same i oko sunca i da čak „Kolumbo neba“, kako su ga njegovi napredni savremenici nazvali, svojim teleskopom koji je sām konstruisao, zakorači u nebo i otkrije ne samo dotad nepoznate Jupiterove satelite i odredi zakon njihovog okretanja oko Jupitera, već, i, suprotno skolastičkom mišljenju da je Mesec ravan, očigledno pokaze na njemu njegova brda i da, kao Mesec, i Venera ima svoje faze, da na Suncu postoje pege i da se Kumova slama u stvari sastoji iz bezbroj zvezda, pa i da je svet beskraj i večan i da se neprekidno kreće i menja, razlaže se i slaže iz materijalnih čestica i atoma svojim silama i zakonima, koji se svuda podjednakno sa očiglednošću osmatranjima i eksperimentima utvrđuju.

Razume se da je Kepler bio teško proganjena, a Galilei živeo skoro pod stalnim progromima i stalnom prisiljavanju Inkvizicije, zatvoren i prisiljavan da se formalno oporeče, ali, na slobodi, da smelo i dalje ponavlja o dvostrukom kretanju zemlje i novom napretku ljudskog saznanja, ono svoje čuveno: *Eppure si muove! Pa ipak se kreće!* Nazadno crkveno mračnjaštvo je postajalo sve nemoćnije pred naukama i naučnicima koji su naoružavali ljudske sive dalekovidnijim i moćnjim znanjima, instrumentima i mašinama za njihov napredak na moru i suvu, u životu i saznanju i postajali nasušno potrebiti njihovom syakodnevnom životu i napretku u perspektivi koja im se beše otvorila sa novim pogledom na svet što im beše puško pod očima.

Od posebnog značaja za ovaj napredak i ovaj novi pogled na svet, za osnivanje moderne italijanske književnosti i uopšte moderne filozofije, fizike, astronomije i matematike na većem iz dvadeset tomova, koje je od 1890. do 1909. u Firenci izdao Anto-

Vojislav
LUBARDA

I GRA

Hvatala se u nekakvo lelujavaju i iščerećeno stokrako kolo bez početka i kraja. Morala je da se uhvati jer bi je zgazili: nestala bi im pod nogama. A ljudi, vidjela je to tek poslije, nisu ni išli po zemlji: bili su visoko izdignuti. Držale za njih, ili su ih držali, svuda nagomilanii, ali providni i nekako nestarni, a kad je poslije, ohrazena, zastala i htjela da im se otme, vukli su je silom. Nešto kasnije, kad se privikla, učinilo joj se da se uhvatiila za nekakav opasan vjetar koji ludo ruši sve pred sobom, ili za neku drugu još težu pokoru kojoj ne zna ime i od koje nema spasa.

Cijelo se kolo, šareno i uživljano, u tom lomu preko beskrajno dugih stepenica od zlata, koje su se stalno izmicali ispod nogu, pa su i zbog toga morali sve brže i sve više da se penju i dižu, jer je to, spoznala je, bio jedini način da se ne strovale. Orogromna usijana lopta dolazila im je u susret, približavala im se kao čudovišta sa hiljadu plamenih jezika. Bilo joj je toplo i boljelo je, nije mogla da gleda od usijane jare, ali je i dalje, poneseni ostalim, grabilo prema zahuktaloj plamteći masi koja je svakim njenim dahom postajala veća.

Izgorjeću, pomislila je, ali kao da je to obradovo: posla je još brže. Sad je već bila u kolu kolovoda, a sâma. Držali su se još za nju, osjećala ih je i dalje; zakaćene i teške, ali ih nije vidjela: nije imala kad da ih gleda, žurila je. Mrzila ih je nevideno dok ih je iz osvetne vukle za sobom, sada ona nijih, najednom uplašene, i pri tome se, dok trči, molila Alahu da joj pomogne neka bar nekog od njih zadrži i odvije na onaj svoj nepoznatni a strašni put.

Trčala je, a nije vidjela da je ostala sama: čula je iz sebe jedino nekakve glasove, slivene kao crveni hor od koga je uvijek moralia da bježi, jer su joj govorili da će je Alah kazniti ako sluša darskse molitve.

Zaboravila je da se pred njom ispriječio veliki plameni zid i da ne može kroz njega: žuti gramežljivi jezici obavljali su se i palucali svuda oko nje, zvali je. Za trenutak je zastala, neodlučna a onda se desilo nešto neobičajno: užareno čudovište se povilo i rastvorilo. Ušla je bez razmišljanja u njegovu sliktu, palucavo ždrjelo. Sve je oko nje nestajalo i stapalo se. Začudila se što je ne boli.

Još je samo nekakav davo, primjetila ga je iznenada, bio u toj vatri zajedno sa njom, i on opkoljen, smijao se i zvao je sebi, prema usijanim ušicama od nekakve duge igle. Ako se provuće kroz te ušice, biće i sama davo, pomisli. Može poslije da ide kud hoće, i među ljudi, a da više ne bježi.

Kad je ponovo pogledala, pošto se odlučila, pred njom nije bio davo već čovjek, jasno mu je vidjela oči i obrađovala se.

Oči, pomislila je prije nego što je pošla rukama. Da mu uzme oči pa više ništa.

Gledala mu je u oči, dok je prilazio. Začudila se: zista nije bio davo. A nije imao ni bradu, kao onaj prije njega, od jutros. Ali svejedno, zaključi: davo je.

Oči, ponovljeni, rješena da ih uzme po svaku cijenu, neka je više ne draži. Obrađova se, kao da ih je već imala u rukama, otkinuti. I više ništa, zaključila se bez razloga.

U njenim zjenicama, dok se približavala, bile su samo oči: narasle i svijetle. Zatim, to, kad je pružila ruku, više nisu bile oči već dvije velike usijane žile.

Sve oko nje bilo je sada u mraku: ogromna crna tama od koje boli, jer je pritiska, jer je u njoj teško i zagušljivo, ugušće se: a u sredini te tame, kao dve svijetle poluge, ili dva stupna na koje se jedino može osloniti, stajale su te dvije upaljene svjetiljke. Prvo su bile male, pa su rasle, približavale se. Mora ih uzeti, metnuti ih sebi na prste, i poči tako, bez njih ne bi znala ni kuda će ni kako će, ne bi mogla više ni koraka da napravi, teška je tama, boli je u očima. A kad ih uzme na prste, kad ih nataknake na prste, te svjetiljke, orda ih može da namješta po volji, neće joj udariti u oči, kao sad, neće je boljeti.

Neće boljeti, ponovila je skupljajući se. Uzeće ih hitro, dok se ne rada. Mogao bi i da je prevari, pobegne, kao onaj jutros, pa šta bi onda u mraku, ne vidi ništa. Nikada više ne bi našla izlaz iz ove tame koja je guši.

Čovjek je nenadno, dok se pripremala, pružio ruku. Šaka mu je bila teška. U njoj je nešto krenulo, kao ujed. Bol je bio rezak i jasan, išao joj je potpuno uz nadlakticu.

Progledala je.

Gledala je dugo, a nije mogla da shvati.

Čovjek je grubo vukao za sobom, bez riječi. Vidjela mu je samo potiljak, crn i znoj, i ogromna leđa, bila od izgorjeline i pepela.

Predala mu se bez žaljenja, ravnodušno.

Oči, pomislila je zatim tužno, dok je čovjek nekud brzo vodio. Čula mu je glas, ali ga nije slušala. Mislija je samo na oči. Nije pri tome znala da li misli na svoje oči, opet su je bolje, ili na oči uopšte. Sjetila se, potom, prstiju, bili su skupljeni u njegovoj šaci, nije mogla da ih rastvoriti. Nije više znala zašto su joj prsti bili potrebni i zabrinuti se: opet su je prevarili.

Ako, reče, tješćeš se bezrazložno, dok je pokorno išla za čovjekom. Gledala je u njegov crni vrat i bijele šare na ledima. Brojala je rupe i rupice od izgorjeline i na jednom joj sve postade smiješno: to je ona zapala u nekakvu čudnu igru koju ne razumije, ali igru koja je zabavna, jer se ništa ne može predviđjeti, sve podes druge od onoga što ona očekuje. Ili vjeruje da će se desiti. Dok je o tome mislila užarena lopta se naglo ponovo otvorila i pred njima se vidio prolaz, dug kao tunel. Nije joj više bilo toplo: plamene buktinje bivale su sve manje i ostajale su po strani, kao da su joj se sklanjaju sa puta.

Dok se obazirala, htjela je da se u nešto uvjeri, iz leđa ih stiže graja. Glasovi su bili bučni i ona usporila korak.

Kurva, rekao je neko glasno i sasvim blizu.

Kurva, ponovili su mnogi glasovi.

Kurva, rekla je slušajući ih, ali je i dalje išla mirno.

Dotući kurvu, opet se razderao onaj prvi glas. Bio je sasvim blizu. Dotući, ponavljao je drugi glas razvunjen, kao molitvu.

Ne daj narode! Odvede je, neko je zapomagao.

Dotući, ponovila je spotičući se. Pomislila je kako bi bilo dobro da potrci.

Odvede Turkinju braćo, razleglo se još jače, prijeteci, i sasvim blizu.

Pošla je brzo. Čovjek je više nije morao vući.

Turkinja, vikali su i dalje, složno.

Pred njima, s lijeve strane, opet se pojavitao plameno ždrijelo: visok, žut jezik, suknuo je naglo u nebo

i učinilo joj se da će je povući za sobom, što bi bilo dobro, pomisli. Osjetila je vrući ujed po obrazu i kosi. Nakašila je se i stade. Široka, svjetleća strijela stropošta se iza njenih leđa, a zatim još jedna, sasvim blizu. Prepade se i opet pode, bez razmišljanja.

Kurva, čulo se da je neke strane plamenog zida. Spasava tursku kurvu, kurvu li mu majku.

Kurva, ponovila je zamišljeno, shvativši, i okrepla nula se.

Vidjelo se kako još jedan zid kuće pada na cestu.

Požuri, rekao je čovjek. Oči mu sad nisu bile svijetle. Biće i vodnjikave i raširene.

Nisam mu uzela oči, sjetila se, dok mu je ponovo gledala u crn vrat, išaran mašnim prugama.

Požuri, ponovio je čovjek i još jače je povukao za sobom.

Moralu je da trči: spotakla se, jer su mu kraci bili dugi.

Dobro je, reče sebi, ali nije mislila na nešto određeno.

Čovjek je više nije interesovan: htjela je da istrgne ruku.

Graja iz njihovih leđa je osjetno jenjavala. Grajsuvi se miješali i više nisu bili jasni. Čula se samo riječ kurva.

Dobro je što mu nisam uzela oči, pomislila je. Kako bi me sad vodio, bez očiju, rekla je u sebi, kajuci se. Stigli bi nas, zaključi, i pokuša da trči, obilivena službim znojem koji je štipao za oči.

Udarila je glavom čovjeka u leđa.

Ne boj se, rekao je pomirljivo, izokrenuvši vrat.

Čovjek je sam bio zadiran. Vidjela mu je krupne graške znoja na licu.

Glavne su opet padale po cesti, ispred i iza njih.

Brže, zamolila je. Željela je da pobijegne i od plamena i od ljudi koje više nije čula, ali je znala da su negdje blizu, iza nje. Sad je bila toliko uz čovjeka da mu je duvala u potiljak, prilijepila se gotovo uz njegovu leđu. Bio je prljav. Mogla je da vidi kako se crne kapi znoja kotrljaju niz njegovu dugi vrat. Gledala je u taj vrat začudeno, zaboravivši potpuno na ljudi iza sebe.

A oni su i dalje vikali kurva.

Pobježe kurva, ponavljali su uporno, iako glasovi nisu više bili jasni.

Nisam ja kurva, reče prkosno, s novom mržnjom.

Zatim se sjeti da je gola. Sa gađenjem pogleda sebi niz tijelo.

Neka nas stignu, pomisli. Kad sam ovakva. Kurva, dopunji se.

Željela je da umre. Nije više trčala.

Hajde, pozurivao je čovjek. Lito je na Ciganinu:

crnog, s bijelim zubinama. Bio je iskešen. Kao i onaj od jutros, pomisli sa gađenjem.

Neću, odgovori puna mržnje. Neka nas stignu. Svejedno je, pomisli. Kud me vodiš, upita. Neću, ponovi oti-majući se.

Moraš, čovjek je sada bio grub. Teglio je za ruku bez milosti.

Isti je kao i onaj jutros, pomisli i zažali što mu nije izvadile oči.

Još malo, rekao je čovjek nešto blaže. Do one kuće, dobro je ispred sebe, ali se više nije okretao. Još malo, ponovio je.

</

Sodobnost

HAKSLIJEVA IDEJNA TRAGANJA

ENJIJEVNI OPUS nedavno preminulog Oldosa Hakslija je povest o duhovnom putu evropskog modernog intelektualca, koji je svim svojim nastojanjima i vanrednom moralnom hrabrošću pokušao da nađe rešenje iz bezizlaznosti današnjeg sveta — piše na početku svoje rasprave o Haksliju Katarina Bogataj u sedmom ovogodišnjem broju „Sodobnosti“.

Haksl je živeo u krugu ustaljenih tradicija: cela njegova bila i dala porodica učestvovala je u naučnom i književnom životu svoga vremena.

Prvi ozbiljniji Hakslijev koraci okretnuti su protiv idealističkih komponenata, puritanizma, licemernosti. Prva tri romana koja je izdalo do 1925. ulaze u panoramu engleskih posleratnih intelektualnih krugova i daju presek i analizu idejne klime — umornog, skeptičkog i nihilističnog posleratnog vremena. Sva tri romana su komedijskog karaktera, garioznost i idilični prilog u druga dva se gube i prelaze u grotesku i ironiju punu apsurdnih domišljaja, kaže K. Bogataj, koja kroz celi raspravu prati piščev idejni razvoj u hronološkoj analizi njegovih dela.

Nepogravični, ironični i duhoviti konzerz. Haksl je naslikao jednu galeriju likova koji jasno i oštrotu zadiru u pitanja svog besciljnog života i koji međusobno ostaju tudinci iscrpljujući se u osećanju potpune usamljenosti. Zato nije čudno da je „izgubljena generacija sa izgubljenim iluzijama u njegovim junacima prepoznala svoje sopstvene lice“. Ispod dekadentne površine tih romana sam Haksl je pokušao da nade put iz praznine. To se najočitije vidi kroz, u stvari istu ličnost koja se u tri romana javlja pod tri imena. To je čovek koji ne može da pobegne iz svojih sopstvenih nemoci i ne uspeva da izđe iz staromodnog morala iako to hoće (Denis), čovek koji napušta pravu ljubav da bi pao u ruke „sudobnosne žene“ (Gumril) i na kraju doveo koji sa osećanjem izgubljenosti beži u brdu u samotne meditacije o nesmislu vaspone.

Ovde nailazimo na jedan Haksljev izlet u kontemplaciju gde su se i pojavljivale iskrice životnih nadamja, mada se on opet vraća na stare pozicije. Međutim ovog puta crničnost i negacija nisu bili dovojan odgovor na životna pitanja. Javice se zato izvestan vitalizam — „obozavanje života“ (uticaj D. S. Lorenza) koji će ostaviti moćan pečat na

ročito u njegovom romanu „Kontrapunkt života“. Kontrapunkt označava zaključak Haksljevog mlađačkog perioda. Sa estetskim nihilizmom konačno se obraća. Pa ipak i „pozitivizam i vitalizam“ su ga ostavili na mrtvoj tački i nisu znali da mu odgovore. Jer tema o rastgranosti ljudske prirode nije nova. A nju nose svi likovi romana: novinar Valter Bidlejk, autobiografski vođar Filip Kvorl (spontani naši i skeptična inteligencija), Morris Spendrel (nova varijanta tragidne izolacije koja se troši u negiranju nametnute vrednosti kao i svoje sopstvene prirode).

Jedino slikar Mark Rempson i njegova žena, u kojima su kritičari prepoznali Davida i Fridu Lorens, predstavljaju romanu harmonično usklajivanje života sa načelima. Gotovo nije moguće sumnjati u to, kaže Katarina Bogataj, kako je za Haksliju moralno biti privlačno to uče-

(V. V. P.)

POLIGRAFSKI ZANAT

nje koje je u vitalizmu tražilo mogućnost da se iz slepe ulice sopstvenog sterilnog intelektualizma dočepa neposrednijeg doživljaja sveta. Ipak se ni tu ne zadržava „roman ideja“ i uprkos svojoj moralnoj težnji, roman ostaje ispoved skepsičkog duha.

Dok će u romanu „Krasni novi svet“, dati groznu sliku buduće bezosećajne industrijske civilizacije, Haksl će u „Slepom u Gazi“ od traženja lične angažovanosti dovesti svoga junaka do pacifizma, koji za njega kao pisca nije samo političko uverenje, već i socijalni aspekt njegove ponovo otkrivene lične etike. Posle II svetskog rata iz Haksljevog pera izaći će dela u kojima preveladuje društvenu i političku misao. Verovao je da je osnovni problem društva ne u ekonomsko-političkim bilo u socijalnim reformama već u psihoškoj prirodi čoveka. Otuda će i njegova poslednja utopija „Ostrovo“ (1962) pokazati uzaludnost tih nastojanja i odvuci ga u pesimizam, zaključujući Katarina Bogataj. (L. D.)

Dodirujući slikarstvo, Bitor govorio je skandal koji je izazvalo Maneovo platio „Doručak na travi“. U to vreme nagost je bila nešto sasvim normalno u akademskom slikarstvu i nije nikoga šokirala. A narocito u sociološkom pogledu bila je veoma važna činjenica da je slikar u XIX veku, u Francuskoj, a u ostalim zemljama Europe u XX veku, imao retku privilegiju da u svom ateljeu može da ima za model nagu ženu. Skandal koji je izazvao „Doručak na travi“ dolazi zbog toga što je to velika kompozicija u kojoj je nagost okružena odevljenim licima, licima koja nose savremena odela. Slikar nam predstavlja nagost koja nije ni na Olimpu ni u njegovom ateljeu, već su to ljudi koji odlaze u Bulonjsku šumu sa ženama koje se svlače. To je nešto sasvim nepristojno, nešto sa svim nedozvoljeno. Prema tome, ističe Bitor, u nekim momentima slikarstvo je bilo ispred književnosti. Međutim, ima trenutaka kada se različite umetnosti susreću, kada muži, slikar i pisac zaista saraduju; to je srećno vreme za umetnost jer se umetnici razumeju. Danas je, u tom pogledu, prilično srećno vreme, ali pre deset godina nije bilo tako. Danas postoji uzajamno razumevanje između različitih umetničkih disciplina, razumevanje koje je novijeg datuma i koje nije postojalo pre dvadeset godina. Istina, podvlači Bitor, ono je egzistiralo u nekim vremenima i ranije, ali je onda našao trenutak u kome su se ljudi odvojili. Danas nije više tako.

Na pitanje Pjera Deksa da li u umetnosti postoji napredak koji nam je donela nauka, napredak u smislu ocene vremena, razdaljine i mesta čoveka u svetu, Mišel Bitor je odgovorio da se na prvi pogled ne bi moglo reći da je umetnost toliko evoluirala u ovom smislu. Ali, gledajući izbliza, vidi se da je napredak tehnikе doveo i do evolucije u plastičnoj umetnosti, muzici i književnosti, no ovaj napredak nije uvek paralelan sa napretkom u nauci. Isto tako, govoril je Bitor, veoma je važno biti savremen. Mnogi misle da to je, a u stvari kasne. Naročito u književnosti kasni se i po sto godina. Za njega je glavni problem da ovaj razmak skrati i da poštovati savremenosti svoga vremena.

Govoreći o individualnosti pisca Bitor je rekao da ovaj problem postoji još i danas. Od početka XX veka postavlja se pitanje o realnosti, tj. kako da ono što znamo bolje postavimo prema onome što znamo slavljije. Ovaj problem se pomerio u odnosu na naturalizam. Za naturaliste se može reći da su bogatiji, smelost je bila samo da prekorake granice javnog morala, da govorile, na primer, o porodaju — što se ranije u romanima nije činilo. Ova granica se sve više pomerala. I danas se zaista može pisati o svemu onome o čemu se govori. Prema tome, situacija je sasvim drukčija od one u kojoj su se našli pisci kao Igo i Balzak.

LITERATURNAYA GAZETA

SPOR OKO DOSTOJEVSKOG

ZAMERKE M. Bahtinu, piscu knjige „Problemi poetike Dostojevskog“, nedavno štampane u Sovjetskom Savezu, koje je Aleksandar Dimić izneo u svom članku „Monolozi i dijalazi“, štampanom u 82. broju od 11. jula ovog lista, pokazuju da status Dostojevskog u njegovoj domovini još nije konačno rešen. Ova dva književna delatnika spore ne samo oko toga da li je Dostojevski angažovan pisac ili nije — nego i oko njegovih za sluga za literaturu — opešte, oko njegovog značaja i njegovog mesta u njoj. M. Bahtin je, sudeći po članku A. Dimića, u svojoj knjizi izneo tezu da je Dostojevski prvi oslobodio, osamostalo romanensku iljnost, time što ju je ostavio nezavrnjenom i liberalizovao roman time što je svojim junacima dozvolio da polemljuju se samo među sobom nego i sa njim samim, njihovim autrom. „Sve je u životu, navodi Dimić re-

či Bahtina, dijalog t. dijaloška za heroja i šta je heroj sam za se protivurečnost. Junaci (Dostojevskog) he, da Dostojevskog njegovi heroji su stalno u sukobu, u dijaloškoj poziciji. Njihovo samosaznanje odvija se u nezavršenosti, ne-rešenosti, otvorenosti... Oni su svet punopravnih subjekata u kojima nema objekata“. Oni mogu da stanu uz svoga tvorca, interpretira dalje autor članka, mogu da se sa njim ne slaže, mogu čak da se pobune protiv njega. To je „dijaloški roman“ za razliku od „monološkog romana“, u kojem se izražava ideo-ideologija romana-pisca „koji sve zna“, koji „ne priznaje tudu ideju, tudu misao“. „I tako o Dostojevskom, čudi se A. Dimić, jednom od najtendencionalijih pisaca, o Dostojevskom koji se uvek za nešto borio, čiji su svi dijalozi usmereni na određeni idejni zadatak“. Na taj način su, po mišljenju Dimića, i romantičarski i prosvjetiteljski romani, sav evropski utopizam, sav ruski roman do Dostojevskog i sva njemu savremena literatura — njegovi antipodi. To su protivstavljanje dijaloškog načina mišljenja monološkom, po Dimiću, je metafizičko a tvrdjenje da je poljarnost prikazivanja pre Dostojevskog bila svojstvena samo Danteu, Seksipru, Rabelu i Servantesu, da je Dostojevski neangažovan pisac i da je on bio van tokova ruske literature, Dimić smatra najočiglednijom preko polemike... Monolog i dijalog, kaže on, nisu antipodi u procesu saznanja i umetnosti, a bez tendencije nema umetnosti“ (S. B.)

PREVEDENI

Promašaji

M. PALIJEVSKI:

Nauka o književnosti postoji više od dve hiljadu godina, ali, kao što je dobro poznato, u njoj nije ustanovljena tačna terminologija. Kad je uporedimo s nekim drugim disciplinama, u ovima se, nasuprot njoj, da videti pravi trijumf poretki i organizacije: divno planirana i moćno ustrojena zdjana gde je sve na svom mestu i gde je sve zavisno jedno od drugog. Na tom preciznom fomu nauka o književnosti se rasplinjava u nešto promenljivo i neodređeno kao oblik. Sa svakim svojim korakom napred i otkrivanjem saznanja ona, ostanjući u celini negde unutra, menja sve obrise. Granice, čini se, teži ustanovljenih termina iščezavaju, jedno se naziva drugim ili u jednom označava nekoliko ranijih svojstava. Pritom, opšta misao kao da se obogačuje, ali u terminima i kategorijama — kad se na njih izdvojeno pogleda — zacaruje se izvesna nova zbrka.

Do tega, verovatno, ne dolazi slučajno. Postoje, očigledno, realni uzroci: odbojnost i suprotstavljanje samog predmeta — književnosti. Predstavnici drugih nauka (psihologije, sociologije, lingvistike) mnogo puta su se poduhvatili da pokažu kako tu treba, na osnovu nekoliko fundamentalnih figura, klasifikovati i izgraditi čvrst naučni aparat. Iskustvo ih je, ipak, prilično brzo uverilo da to nije jednostavan posao.

Rasplinost i neodređenost bili su ovde uvek naročite vrste. Onda kad bi ih odstranio i pobedio — naučnik je umesto očekivane jasnosti otkriva pustoš. Zajedno s neodređenošću odjednom se, ne zna se zašto, gubila i ona duboka, ničim nenadoknadiva sadržina, zbog koje je, možda, i bilo nužno obraćanje književnosti, kojom je upravo delo i život. Pojavljivali su se tačnost i jasnost, ali na račun nevidljive vrednosti skrivene iza uobičajenih reči smisla. A ona je upravo i privlačila čitaoca, delujući umetnički, iznutra, iako je, istovremeno, ljudila i izazivala prezrenje („emocije“) kod odvratne „revninske“ naučnosti. Zbog toga su se oni, okončavši sistem, najčešće vraćali svom predmetu (psiholozi — psihologiji, lingvisti — lingvisticki), ostavljajući nesrećnim izučavaocima književnosti da love neulovljivo, da se, to jest, po njihovom shvatanju, zanimaju nesumnjivo glupošću.

U tom smislu bio je čak stvoreni i aforizam: postoje prirodne i protivprirodne nauke. U ove poslednje uvrštena je i nauka o književnosti. Bilo kakvi da su ciljevi ovog naučničkog humorista, treba ga prihvati: on je istinit i odnos prema prirodnim nauči učiviljivo. I to zato što je, zaista, naučni o književnosti pripala čast (to se odnosi i na celokupnu nauku o umetnosti) da se bavi predmetom koji se, mada pripada ljudskom saznanju ipak u mnogome razlikuje od naučene analize. On ima sopstvenu, posebnu, za čoveka vrlo važnu funkciju i čak, između ostalog, dopunjuje nedovoljnost i uskost strogo razumsko-analitičke misli. Taj predmet jeste umetnički lik. Njega je moguće do beskonačnosti raščlaniti, delujući umetnički, iznutra, iako je, istovremeno, ljudila i izazivala prezrenje („emocije“) kod odvratne „revninske“ naučnosti. Zbog toga su se oni, okončavši sistem, najčešće vraćali svom predmetu (psiholozi — psihologiji, lingvisti — lingvisticki), ostavljajući nesrećnim izučavaocima književnosti da love neulovljivo, da se, to jest, po njihovom shvatanju, zanimaju nesumnjivo glupošću.

U tom smislu bio je čak stvoreni i aforizam: postoje prirodne i protivprirodne nauke. U ove poslednje uvrštena je i nauka o književnosti. Bilo kakvi da su ciljevi ovog naučničkog humorista, treba ga prihvati: on je istinit i odnos prema prirodnim nauči učiviljivo. I to zato što je, zaista, naučni o književnosti pripala čast (to se odnosi i na celokupnu nauku o umetnosti) da se bavi predmetom koji se, mada pripada ljudskom saznanju ipak u mnogome razlikuje od naučene analize. On ima sopstvenu, posebnu, za čoveka vrlo važnu funkciju i čak, između ostalog, dopunjuje nedovoljnost i uskost strogo razumsko-analitičke misli. Taj predmet jeste umetnički lik. Njega je moguće do beskonačnosti raščlaniti, delujući umetnički, iznutra, iako je, istovremeno, ljudila i izazivala prezrenje („emocije“) kod odvratne „revninske“ naučnosti. Zbog toga su se oni, okončavši sistem, najčešće vraćali svom predmetu (psiholozi — psihologiji, lingvisti — lingvisticki), ostavljajući nesrećnim izučavaocima književnosti da love neulovljivo, da se, to jest, po njihovom shvatanju, zanimaju nesumnjivo glupošću.

Treba znači da ovom svojom nepopustljivošću umetnički lik dokazuje ono isto što svojom postojanošću stalno dokazuje u savremenom životu njegov pravili — čovek. Dokazuje, naime, da neophodna diferencijacija (koja se sprovodi u svim oblastima i koja proizvodi mnoge nove discipline) ne označava potpuni raspad i da nikada ne može da iscripi i odstrani svoj sopstveni izvor — jedinstvo sveta. To jedinstvo poseduje svoje osobine, „lične“ predstavnike — individualnost, organizam, čoveka, upoznajući priznanje svoje nezavisnosti. Njegov princip, njegov način veze i organizacije sveta u saznanju (to jest, ostvarena imaginarna individualnost slična onoj koja postoji u životu) uvek će se, svojim osobinama, razlikovati od sistema koji ga analizira, razlikovati od nepodudarnosti.

Treba znači da ovom svojom nepopustljivošću umetnički lik dokazuje ono isto što svojom postojanošću stalno dokazuje u savremenom životu njegov pravili — čovek. Dokazuje, naime,

da se razdobljuje predstavljanje predmeta na proste jedinice i veze, pogodne za matematičko izražavanje. U svojoj sveukupnosti, sjedinjujući se u sve složenije odnose, one se i preobražaju u „model“.

Ovakva razlika nikada nije buna strukturaliste, i to je bila najveća greška u osnovi njihove teorije. Za njih individualnost, u svom sopstvenom principu, nikada nije postojala. Ona se razmatrala kao prosta pojedinačnost, kao deo nekog opštih (ili mnogo opštih) odnosa koji valja samo otkriti da bi element došao na svoje „funkcionalno“ mesto u nizu drugih elemenata, posle čega slika, prirodno postaje jasna kao udžbenik matematičke logike. Brisanje „lica“ strukturalizam je čak sprovođen s naročitim gorđenjem da bi se tobož, na kraju, izazvanjanju. Zbog toga tako daleko što je njegov princip odražava sveta u saznanju bio, po svojoj prirodi (po svom određenju), individuelan, to jest sasvim drukčiji.

Ovakva razlika nikada nije buna strukturaliste, i to je bila najveća greška u osnovi njihove teorije. Za njih individualnost, u svom sopstvenom principu, nikada nije postojala. Ona se razmatrala kao prosta pojedinačnost, kao deo nekog opštih (ili mnogo opštih) odnosa koji valja samo otkriti da bi element došao na svoje „funkcionalno“ mesto u nizu drugih elemenata, posle čega slika, prirodno postaje jasna kao udžbenik matematičke logike. Brisanje „lica“ strukturalizam je čak sprovođen s naročitim gorđenjem da bi se tobož, na kraju, izazvanjanju. Zbog toga tako daleko što je njegov princip odražava sveta u saznanju bio, po svojoj prirodi (po svom određenju), individuelan, to jest sasvim drukčiji.

Tako se rodio osnovni metod istraživanja u strukturalizmu — formalizacija, to jest raščlanjavanje predmeta na proste jedinice i veze, pogodne za matematičko izražavanje. U svojoj sveukupnosti, sjedinjujući se u sve složenije odnose, one se i preobražaju u „model“. Oslobodivši se individualnog, to jest ustanovivši da ono je javlja kao prosta kombinacija opštih načela (svaki drugi razgovor je nesavremen), nikada nije postojala. Ona se razmatrala kao prosta pojedinačnost, kao deo nekog opštih (ili mnogo opštih) odnosa koji valja samo otkriti da bi element došao na svoje „funkcionalno“ mesto u nizu drugih elemenata, posle čega slika, prirodno postaje jasna kao udžbenik matematičke logike. Brisanje „lica“ strukturalizam je čak sprovođen s naročitim gorđenjem da bi se tobož, na kraju, izazvanjanju. Zbog toga tako daleko što je njegov princip odražava sveta u saznanju bio, po svojoj prirodi (po svom određenju), individuelan, to jest sasvim drukčiji.

PRIMER GRADITELJA VUKOVOG PUTA

Već dvadeset dana studenata grade u Tršiću Vukov put, onaj isti kojim je mladi Karađžić odlazio od svoje rodne kuće do manastira Tronoša — svoje osnovne škole, — i isto tako onaj kojim je, nakon toga, budući otac srpskog književnog jezika otišao u svet da tam, kao večiti putešestvenik od nemila do nedraga, uradi za jugoslovenske narode više nego što bi to bila u stanju jedna organizovana akademija u to vreme i za tako kratak vremenski period.

Ove godine navršava se sto godina od Vukove smrti. I, eto, tek sada — ravnodan vek od njegove smrti — vrli potomci su se setili rodnog mesta u kome se začeo plodni život jednog od najvrednijih ljudi kulturne istorije jugoslovenskih naroda.

Zalosna je ali istinita činjenica da je na ovom vetrovitom balkanskom tlu kulturni poslenik, a posebno takav koji je za ovaj narod bio od izuzetnog značaja, gotovo redovno bio čovek koga je za životu pratila teška i zla sudbina. No za mnoge se, umesto zahvalnosti, takva sudbina produžavala i dugo posle smrti.

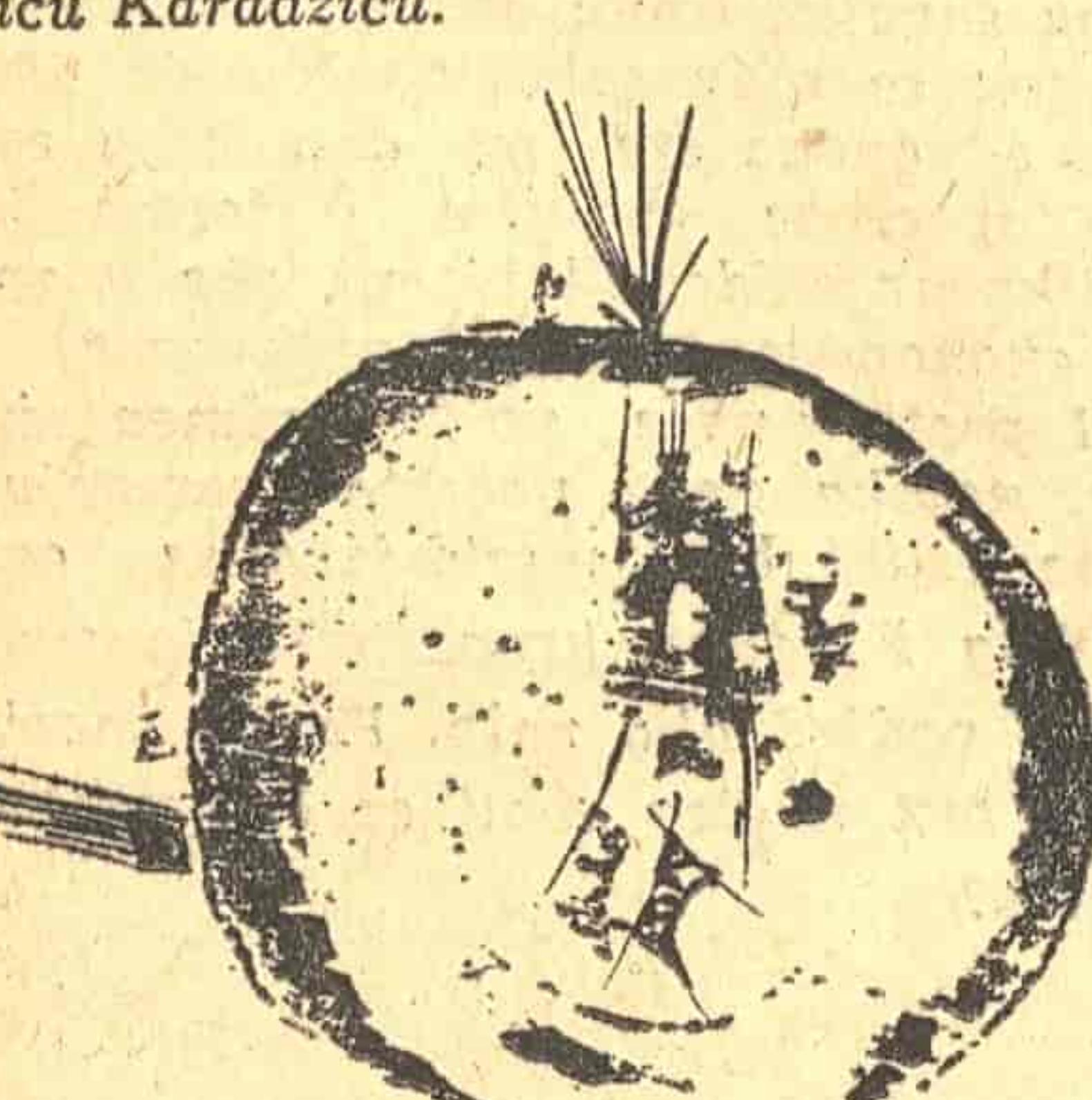
Kod drugih kulturnih nacija i najmanji detalj koji je u vezi sa životom kakvog velikog čoveka te zemlje, čuva se i zaštićuje s poštovanjem, i sa ogromnom ljubavlju i strašću i čini se sve — od moralnog do materijalnog momenta — da se takva kulturna vrednost dostojno reprezentuje kako pred savremenim pokolenjima te zemlje, tako i pred ljudima sa strane. Dovoljno je da samo pomenemo Šopenovu rođnu kuću, Geteov dom ili atelje-vrt velikog švedskog vajara Carla Milda.

Izuzimajući skromnu ali poštovanja dostojnu akciju predratnog Udrženja Podrinjaca, koja je u svoje vreme iz pepele podigla i obnovila — ne baš slično duhu originala — Vukov mali dom, i zatim spomenik Vuku na Bulevaru revolucije u Beogradu — tako reći ništa drugo za poslednjih sto godina, dakle od njegove smrti pa do danas, nije učinjeno da se svelto i primerno ime ovog giganta nacionalne kulture obeleži u našem narodu.

'Ali, evo, došla je jedna generacija mladih entuzijasta, generacija ljudi koji u proseku nemaju više od 21 godine, koji su sopstvenim snagama uspeli da zainteresuju našu kulturu i ostalu javnost za Vukov u Tršiću. Taj put nema nekog posebnog privrednog značaja — (možda će u dogledno vreme on učiniti da Tršić postane kulturno i turističko stetište slavista iz svih zemalja — sve to zavisi od eventualnog budućeg organizatora) — ali ta preskromna dužina od 6-7 kilometara šoderne ne bi mogla čak ni (bogatoj) lozničkoj komuni da izuzetno optereti budžet. Ali iako je izgradnja ovog puta finansirana iz budžeta Republike Srbije, loznička komuna učestruje u ovom poduhvatu samo sa 500.000 dinara. No, državi u Loznici, po rečima komandanta Glavnog štaba za izgradnju Vukovog puta, izgleda da su nezadovoljni što su i toliko morali da se angažuju... Možda bi za Vuka bilo bolje da se radi nepeče drugde, u nekim drugim šumama.'

Ipak, sve teće... i u novim nadolazećim generacijama cveta duh poštene odnosa i iskrene ljubavi prema tradiciji, prema velikim danima sopstvene istorije, prema snažnim i zaslužnim ličnostima naših naroda. I toga će biti sve više.

Zato je prijer studenata Beogradskog univerziteta veliki primer. Studenti jugoslovenske književnosti, filologije, medicine, arhitekture, elektrotehnike, stomatologije kao i jedna srednjoškolska loznička brigada, iako u vrlo teškim i preskromnim higijenskim i radnim uslovima, istražavaju na svom plemenitom poslu sa zavidnim rezultatima i odaju svoj dug velikom sinu ove zemlje — Vuku Stefanoviću Karađžiću.

U momentu kad ovo pišem prošlo je već više od mjesec dana što sam u ovom listu — pod naslovom „Neka govore gole činjenice“ (br. 222) pogovorio o jednom (samo jednom) aspektu stanja u kojem se nalazi izdavačka djelatnost u SR Hrvatskoj. Usporedio sam, što je na jednom određenom sektoru — na sektoru izdavanja *sabranih* djela naših klasika — napravljeno u SR Sloveniji, što u SR Srbiji, a što kod nas u Hrvatskoj. Gole činjenice i gole brojke pokazale su da je nasuprot relativno bogatoj i veoma kvalitetnoj žrtvi na tom polju, samo u te dvije naše bratske republike, kod nas u SR Hrvatskoj žrtva žalosno omanula, kao kao da ju je uhvatila neka suša, filoksera ili kakva druga poštaš. A isto podneblje, isti uslovi, isti vjetrovi, isti instrumenti i — takva nevjerljivostna razlika u rezultatima.

Govoreći jasno i otvoreno, direktno, sječivo, in *medias res*, rekoh, da su u pitanju svakako samo ljudi, „da medu zagrebačkim izdavačima nema ljudi, koji bi uviđali potrebu tog posla, koji bi znali taj posao postaviti kao društveni zadatak i osigurati sve uslove za njegovu realizaciju, imali dovoljno uvjerenja o njegovoj kulturnoj potrebi, te elana i energije da se bore i da istraju do njegovog planskog izvođenja — kao što ih ima u Ljubljani i u Beogradu.“

Podukoh još, „da je to sve na kraju krajeva, u poslednjoj konsekvenci, ipak rezultat najordinarnijeg javašluka i beskrainih kompromisa sa tim javashlukom, koji se zacario u našoj hrvatskoj književnoj republici već tolike godine.“

Kad sam prije dvanaestak godina progovorio u uglednom i tada veoma utjecajnom zagrebačkom tjedniku „Naprijed-u“ o nekim drugim aspektima književnog života u Zagrebu i Hrvatskoj — u prvom redu o odnosima medu književnicima — pa kad mi je intrigama bilo onemogućeno da završim taj ciklus članaka, te kad sam sprječio zataškavanje postavljenog pitanja (da kako u granicama svoje moći) izdavši knjigu „Razgovor neugodnih naroda književnog“ — digla se na mene „kulka i motika“. Od sitnih i krupnih šikana i zakulisnih denuncijacija, preko sudske progona (ne zbog neistinitih činjenica, nego zbog upotrebljenih riječi), za naše prilike svakako preglasne galame po časopisima i novinama (samo „Republika“ je posvetila puno četiri strane) sitnog petitnog, u svom žanru i pravo klasičnog teksta, koji sam pred neki i čitao zaista s iskrešnim uživanjem, delegacija izvjesnih kolega po profesiji, koje su na određenim forumima zahtijevale zaplijenu te moje knjige... itd, sve to se suočilo na moju nonkonformističku nesretnu glavu.

U redu. Apstrahirajući mene lično, to je bilo čak i dobro, jer je dokazivalo svakako bar neki književni život i neka lična uvjerenja. Ja se protiv toga nisam ni žalio (a danas još manje), niti je to sve skupa za mene bilo neko iznenadenje.

Kad, pak, onu tadašnju reakciju kompariram sa sadašnjim totalnim odustvom bilo kakvog reagiranja na moj spomenuti članak „Neka govore gole činjenice“, onda ne mogu zaključiti ništa drugo, nego da je praksa koja se zacarila u izdavačkoj djelatnosti kod nas u Hrvatskoj, ljudje toliko uspavala, da ih se ništa više, nikakvi argumenti i dokumenti, nikakve činjenice ni brojke, prosti naprosti ne tiču. Marazam koji je prevladao, zaista je već zauzeo forme, koje i mene iznenadju.

Dok su se pred dvanaestak godina zbog mojih sudova duhovi uzbudili do tačke vrijenja, danas se ni na gole činjenice i puke brojke, nitko više ni ne obazire. „Vrlo važno!“ „Après moi, le déluge!“

Dok su prije dvanaestak godina pojedini ljudi smatrali — i zbog toga onako vrinsuli — da im moji sudovi, od-

*) Str. 409—412, prosinac 1952.

Nastavak sa 1. strane

svim pozornicama. Šta, na primer, u Srbiji znamo o izvanredno bogatoj slovenskoj savremenoj dramskoj literaturi, ili o nizu mladih pisaca koji su se afirmisali na pozornicama u pojedinim republičkim centrima?

Cini mi se, da izdavači, bez obzira na svoju politiku ne mogu da se isključe iz našeg kulturnog života do te mere da potpuno potcene i zamare štampanje dramske literature. Jer, samim tim, što ipak ponešto naprave neki kompromis i ponešto objave, dužni su da javnosti objasne zašto ostala dela odbijaju da štampaju ili pak da

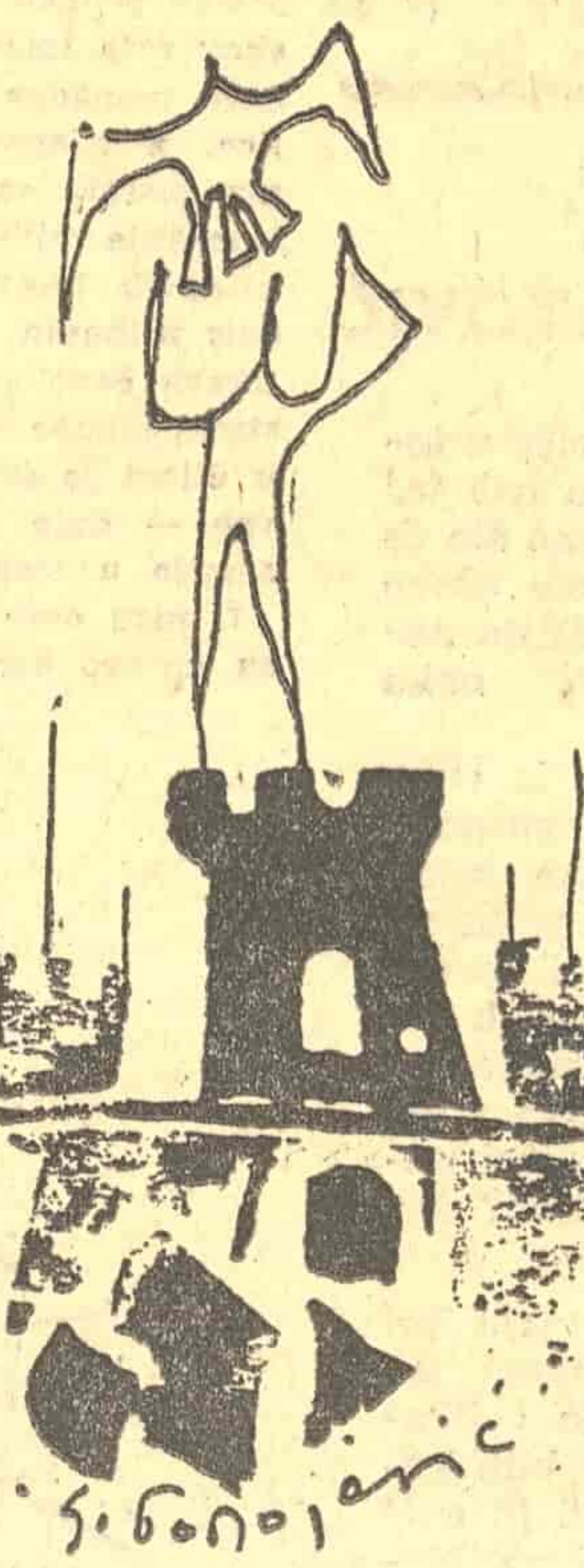
TEGOBE OKO IZDAVANJA KNJIGA

Protiv tajnosti u izdavačkoj delatnosti

nosno moji predmetni članci, mogu dovesti u pitanje unosne i ugodne položaje, danas, sigurni da im ne mogu naškoditi ni „bole činjenice“, ni brojke, danas im je „vsyo ravno“. „Neka on same piše štograd hoće. Neće on ni sa svim golim činjenicama, ni sa brojkama uvjeriti ni u šta. Nek se samo veseli, beda, jedan... Nama su naše udobne fotelje sigurne, i zaista nema nikakve potrebe da se uzravjavamo!“

„Kelman, svakom tko je za našim stolom, još po jedna — duplu lutu. — Zato braćo, pime ga...“

Ja, međutim, uprkos svemu, ipak ne vjerujem da je tako i nikako ne mogu da se oslobodim misli, da je javna riječ ipak jedini (i debelo podvučeno — JEDINI) instrument, koji nam u toj situaciji može pomoći; koji ne može omanuti. Samo joj treba vratiti njenu snagu.

Dapače, ja sam duboko uvjeren da se sve nepodopštine (izraz je za moj tiskus „prefin“, jer je neutilitaran), koje se događaju u našoj izdavačkoj djelatnosti, događaju u svom najvećem dijelu samo zato što su ljudi koji ih rade sasvim sigurni da za njih neće morati javno odgovarati. Za sve ostalo

je lako. Sve se da, kao što to kažemo i ovdje u Zagrebu, „zrihtati“: Em smo Horvati; vrag ga dal i ksil, pa se već bumo nekak naredili. Kaj ne?“ Zna se da „ruka ruku mij“; a „vrana vrani da oči ne vad“.

Ako se, pak, i dogodi da nas kakav neugodan tip — kao što je to napr. onaj Kulundžić — pozove na kakav „razgovor neugodni“ treba biti pametan pa se ne zletati i ne prihvati taj razgovor; ne nasjetiti mu. U tome je čitava mudrost, i ako to ne shvaša — odijet će te davo. Sva se životna mudrost sastoji u tome, da se što udobnije uvadi u što mekiš i što mekaniju fotelju, da si stvoris situaciju za bolje homarne poslove (po principu: Ja tebi — ti meni!); da staž teče i da ni pod kokuim uslovima ne dozvoli, da ti tako ometa dobru probavu. Vrhunac životne mudrosti nalazi se u onoj staroj levantinskog sentenci: „Psi laju, a karanava prolazi!“

I na žalost, ne bi se moglo reći da ti ljudi koji su razvili takvu životnu filozofiju, nemaju pravo. Onaj koga stalno i stalno demantirači činjenice, to nisu oni, to sam na žalost — ja.

Ti ljudi bi mogli navesti čitav niz dokaza, da je zaista onake kako tvrdi oni, a ne kako to tvrdim, recimo, ja.

Oni bi mogli navesti npr. slučaj s onim profesorom Jurjem Bukšom, za kog sam ja pred godinu dana u „Borbiju“ (9.VIII i 23.VIII 1963) iznio da je kao glavni urednik „Školske knjige“, napisao kao autor i koautor nekoliko udžbenika iz najrazličitijih struka, pa i takvih s kojima inače nema i ne može imati nikakve veze (iz slavistike, germanistike, prirodopis, sociologije, ekonomije, nauke o čovjeku, higijenu itd...) da je kao urednik škandalozno uredeno „Dječjom enciklopediju“, pišući o svemu i svačemu, sklepao upravo nevjerojatne naučne besmislice (o tome sam, držeci se samo bibliologije, pisao u „Telegramu“, br. 146 i 152), kao ilustrator itd., postao najplodniji „autor“ u Jugoslaviji, iako u svem tom njegovom poslu (to je prava riječ) nema niti jednog jednog kreativnog retka.

Izdajući ta svoja, tako upravo genijalno-vješto sklepana izdanja, Buksa je u izdavačkom poduzeću u kojem je glavni urednik (a koje je te knjige uvijek štampano u malim tiražima, da bi što prije došlo do novog izdanja, odnosno novog honorara), do lave izdalo preko 70 knjiga (odnosno izdanja) iz najrazličitijih struka i — dakako — namlatio debele pare. Uzalud sam ja u

autoritativno i netko bi pomislio veoma utjecajnoj „Borbiji“ (9.VIII 1963) ustvrdio: „Jasna je stvar da zbog takvog svlaštarstva trpe naša djece i da ti udžbenici ni u metodskom, ni u stručnom, ni u idejnem, ni u bilo kom drugom pogledu — jednostavno, ne mogu valjati. O tome, ako je potrebno možemo posebno diskutirati“.

Uzalud se tom mom protestu čitavim nizom pisama pridružilo mnoštvo čitalaca „Borbabe“ (od kojih je desetak i objavljeno) — dogodilo se nije ništa. Sve je ostalo po starom i stotinu hiljada školske djece u Hrvatskoj morajući i dalje da uče iz takvih Bukšinih udžbenika — slavistiku, germanistiku, prirodopis, sociologiju, ekonomiju, nauku o čovjeku, higijenu itd. — i da se služe takvom skandaloznom „Dječjom enciklopedijom“, s upravo fantastičnim grieškama. — Imaju, zaista imaju, izdavači u Hrvatskoj pravo: „Pas laju, a karavana prolazi!“ Odnosno: Kulundžić i toliki drugi reditelji, zabrinuti za budućnost svoje djece, protestiraju i pjevaju se, a Buksa žiro-račun i dalje raste većom brzinom nego toliki i tolikih kreativnih stvaralača (i u književnosti i u nauci).

Ili, drugi slučaj — za koji baš nismo surigani da se dogodio kod nas u Hrvatskoj, iako čujem da je tako. Prošlo je već skoro pola godine, što je bio gradski književni kritičar mlađe generacije Vladimir Bunjac baš u ovom listu (br. 215, od 24.I 1964) ustvrdio, da je neka knjiga koja je štampana u dvije hiljade primjeraka, kroz četiri mjeseca prodana u svega jednom jednom primjerku, a neka druga (u istom tiražu i kroz isto vrijeme) u svega dva primjerka. I — nikom ništa. Vešto važno. Izdana izdana. Savez izdavača nije demantirao da Bunjacičeve tvrdnje, niti se na taj podatak ikakva itko (koliko bar ja znam) osvrnuo.

A koliko djela, koja bi sigurno bila prodavana u više od jednog primjerka, leži po ladicama naših pisaca i ne mogu naći svog izdavača.

Takvih apsurdnosti iz prakse naše izdavačke djelatnosti — specijalno kod nas u Hrvatskoj — mogao bih navesti još veoma, veoma mnogo. Kad bi ih malo bolje pogledali, vidjeli bismo da se sve one događaju samo zbog toga što ljudi koji ih prouzrokuju znaju već unaprijed da za njih neće odgovarati javno — a to znači, da po onoj „bumo već nekak zrihtati“ — uopće ne će nikome odgovarati.

Zvonimir KULUNDŽIĆ

ZAISTA, čija su izdavačka preduzeća?

NEGDE POČETKOM 1963. godine

predao sam izdavačkom preduzeću „Minerva“ iz Beograda rukopis svoga romana. Tek aprila ili maja 1964. godine, u svakom slučaju više nego godinu dana kasnije, obavešten sam da je roman odbijen. U tome, razume se, ne bi bilo ničega neobičnog, to nije ni prvi ni poslednji roman sa takvom sudbinom.

Ali način na koji se to desilo, po mom mišljenju, pokazuje da je ovo pitanje, u čijim se rukama nalaze izdavačka preduzeća, već je o njoj dao veliku pozitivnu, gotovo laskavu ocenu.

Na toj sednici, kad je knjiga trebala da bude primljena, javio se Živko Miličević i rekao da knjiga ne bi trebala da bude štampana, dok je on, kao glavni urednik, ne pročita. Poznavajući se dobro sa njim, još edavno, ja sam odmah znao, a i rekao šta će se desiti. I zbilja, kada sam se nakon dužeg vremena obratio Ž. M. i pitao ga što je bilo sa knjigom, on mi je rekao da je „knjiga odbijena na sednici Izdavačkog saveta“. Samu odluku mi, naravno, nije htio da pokaže. Kad sam istoga dana pitao o tome druge članove Izdavačkog saveta, oni su mi rekli da sednica uopšte nije ni držana

posle one na kojoj je rukopis uzeo Ž. M.

Kad se ovo pokazalo kao tačno Ž. M. je prvo kategorički odbijao da mi je tako nešto i rekao. A kasnije je, kako je bio meni rečeno, ispalio da je zapisnik sa one sednice na kojoj je rukopis dat Ž. M. stilizovan, na neki način, tako da će sa rukopisom biti onako kako bude mišljenje Ž. M.

Rukopis je u međuvremenu protišao i Tamasije Mladenović, književnik iz Beograda, inače urednik u „Minervi“. Njegovo pismeno mišljenje je takođe bilo da knjiga može i treba da bude štampana.

Ali, eto, odbijena je definitivno. I svaki dalji razgovor o njoj. I o načinu na koji se to desilo. Sleganjem rame-nima. I čutanjem.

Ako se i sa gledišta ovođača postavi pitanje u čijim su rukama izdavačka preduzeća kod odluka tri eminentna knji